

Södertörns Högskola
Svenska fdk ht-03
D-uppsats

Gruvarbetare, giriga direktörer, 33- åringar och kvinnor, kvinnor, kvinnor

En undersökning om olika språkliga mekanismer i tidningstext som
reproducerar genus

Malin Ljungberg och Martin Lind
Handledare: Eva Erson

Stort tack till Eva Erson, vars inspiration och motivation har gjort den här uppsatsen möjlig.
Stort tack även till Maria Ohlsson och alla på genuslistan som hjälpt oss med tankar och idéer.

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
2	Syfte	5
3	Feminism, kön och genus	5
3.1	Feminism – en definition	5
3.2	Kön och genus	5
4	Genusstereotyper	7
4.1	Kvinnliga stereotyper	8
4.2	Manliga Stereotyper	9
5	Olika funktioner i språket	12
5.1	Språk som regelsystem	12
5.2	Språk som identitetsskapare	12
5.3	Språk som användning	12
5.4	Språk som doxa	13
5.5	Språk som maktmedel	14
6.	Tidigare feministisk språkforskning	15
6.1	Den radikala feminismen och determinismen	15
6.2	Moderat feminism och självförbättring	16
7.	Material	18
7.1	Undersökningsmaterial	18
7.1.1	Dagens Nyheter	19
7.1.2	Metro	19
7.1.3	Illustrerad Vetenskap	19
7.1.4	Aftonbladet	20
8	Metod	20
9	Definitioner av mekanismer	22
9.1	Mannen som norm	22
9.2	Kvinnan som avvikelse	23
9.3	Exkludering	24
9.4	Passiv/aktiv	25
9.5	Förminskning	25
9.6	Domäner	26
9.7	Konstruerade dikotomier	26
9.8	Retare	28
9.9	Falsk generiskhet	28
10.	Undersökning	31
10.1	Mannen som norm och kvinnan som avvikelse	31
10.2	Passiv/aktiv, förminskning och exkludering	37
10.3	Konstruerade dikotomier och domäner	45
10.4	Retare	51
10.5	Falska generiska referenter	53
11	Diskussion	56
11.1	Resultatdiskussion	56
11.2	Brister och förtjänster	65
12	Sammanfattning	66

Litteraturlista

1. Inledning

Idén till uppsatsen föddes när vi hörde talas om att det fanns handböcker på engelska för hur ett sexistiskt språkbruk skulle kunna undvikas. Tanken med dessa ”guidelines” eller riktlinjer tilltalade oss och vi började fundera över varför vi inte hade läst några riktlinjer för svenska språket. Över huvud taget så verkar det som om debatten om sexistiskt språkbruk¹ är betydligt större i den anglosaxiska kultursfären, där numera de flesta universitet har sådana riktlinjer.

När vi började läsa igenom handböckerna upptäckte vi dock att de var bristfälliga och inte särskilt intressanta. Riktlinjerna är skrivna för att fungera som stöd för pragmatiskt språkbruk, skribenter ska kunna få råd och tips på vilka ord de ska använda och hur de ska anpassa sin text så att den blir mindre exkluderande gentemot kvinnor. Bara själva konceptet med riktlinjer för att undvika sexism känns lite fattigt och väldigt försiktigt. Böckerna talar inte om ett inkluderande språk eller ett jämställt språk utan ger riktlinjer för hur skribenten an undvika sexism om han/hon själv vill. De är därför redan i sin syftesformulering problematiska. Böckerna handlar också till stor del om vilka ord som ska undvikas och hur de kan skrivas istället och att byta en godtycklig benämning mot en annan brukar sällan förändra speciellt mycket. Skribenterna uppmanas till exempel att skriva ”chairperson” istället för ”chairman” vilket tyvärr bara resulterat i att det fortfarande heter ”chairman” såvida personen inte är en kvinna då det heter ”chairperson”. Den enda skillnaden blir då alltså att kvinnans titel blir könsneutral. Det blir på så sätt en fråga om omskrivningar, eller kanske till och med översättningar, av vissa ord och uttryck men vad spelar det för roll när mönstren fortfarande ser likadana ut? Deborah Cameron, professor i engelska, är en av de stora auktoriteterna inom feministisk lingvistik, och uttrycker i *Feminist critique of language* (1998) problematiken såhär:

The crucial aspect of language is meaning: the point of non-sexist language is not to change the forms of word for the sake of it but to change the repertoire of meanings a language conveys. It’s about redefining rather than merely renaming the world - a point which many current guideline-writers seem to grasp imperfectly if at all. (S:155)

¹ Sexistiskt är här en översättning av den engelska termen ”sexist”. Vi anser annars att sexistisk är ett olyckligt ordval på svenska eftersom den inte har samma starka koppling till kön som i engelskan. Trots det kommer vi att använda ordet sexism i uppsatsen. Ibland för att hänvisa till den engelska förlagan och ibland för att det helt enkelt saknas ett bättre ord.

För oss blev det därför mer intressant att undersöka vilka mönster vi kan finna i svenska språket. Med mönster menar vi en praxis eller kanske snarare ”så som man skriver” där skribenter följer vissa mönster i sitt beskrivande av kön. Är det så att språket kan vara ett problem, där vissa föreställningar förs vidare utan att skribenten är medveten om det?

En annan fråga vi ganska snabbt konfronterades med när vi började titta närmare på den tidigare forskningen var att i engelskan finns det exempel som är väldigt tydliga men som inte finns i svenskan. ”The false generics” har till exempel länge varit ett feministiskt slagträ i den anglosaxiska kulturfären. I korthet handlar ”false generics” om det engelska ordet ”man” som betyder ”människan” eller ”människor” generellt och som således ska uppfattas som ett könsneutralt ord men att det i texter nästan alltid skrivs med maskulint pronomen. Därför blir kvinnorna exkluderade från både evolution, samhällsbyggande och allsköns annat i till exempel historieböcker. En annan ofta debatterad fråga är de anglosaxiska titlarna, Mr, Mrs och Ms. Varför är det viktigt att veta om en kvinna är gift eller inte men inte viktigt när det gäller män? Dessa problem finns inte i svenska språket lika tydligt och utskrivet. I svenskan är det ofta mer subtilt och svårgripbart. Kanske är det också därför som det finns mindre svensk forskning på området.

Backlashforskning har sedan journalisten Susan Faludis bok *Backlash* släpptes 1991 blivit ett viktigt begrepp inom genusvetenskapen. Backlash innebär att även genusforskningen kan bli ett problem ifall att forskarna brister i problematisering och så att säga hittar det de söker. På så sätt cementerar forskarna de värderingar de söker synliggöra och det blir således en självuppfyllande profetia. I vår uppsats är vi endast intresserade av att se hur tidningarna beskriver kön och vilka värderingar som på så sätt förs vidare. Det är inte vår intention att uttala oss om eventuella skillnader mellan könen.

En annan fallgrop inom all forskning och även genusforskningen är paradigmfrämjande forskning, där forskaren utgår från en tes som forskaren sen bestämmer sig för att bevisa. Paradigmfrämjande forskning faller ibland in under backlashforskning i sin naivitet. Vi läste nyligen en uppsats om könsstereotyper i reklam, där forskaren hade valt en annons för underkläder för kvinnor och en annons för dataspel². Det finns mycket man kan säga om

² Uppsatsen är skriven av Anders Björkvall på Stockholms universitet och heter *Svensk reklam och dess modelläsare* 2003.

valet av undersökningsmaterial.³ Det finns en stor fara i att vetenskapligt bestämma sig för att hitta en viss tendens och sedan välja ut material som bevisar den, utan att ha något intresse av att söka en nyanserad bild. Det intressanta är ju inte skillnaden i två så uppenbart olika sammanhang utan snarare skillnader i sammanhang där det inte borde finnas någon skillnad. I det här exemplet har det tenderat till att bli backlashforskning, alltså forskning kring genus och kön som snarare förstärker skillnaden och särartstänkandet.

I den anglosaxiska världen har utbudet av riktlinjesböcker och språkregler givit upphov till en debatt om politiskt korrekt språk. Politisk korrekthet (PK) har blivit ett skällsord och många upprörda röster har höjts mot att det politiskt korrekta språket är ett hot mot yttrandefriheten och att det skapar en falsk bild av verkligheten. I Sverige är debatten inte alls lika infekterad även om den finns. Inställningen är också lite annorlunda än i främst USA där politisk korrekthet är ett begrepp som är tätt knutet till konservativa värderingar. Lars Melin sammanfattar den svenska synen på politiskt korrekt språk på ett talande sätt i boken *Manipulera med språket* (2003).

PK innebär en rad åsikter och värderingar som inte får ifrågasättas [...] I princip är denna s.k. snällism knappast kontroversiell, men i vissa miljöer är ängsligheten för att göra fel så paranoid att inte ens extrema uttolkningar får ifrågasättas och inte ens oskyldiga felsägningar kan tillåtas passera opåttalt [...] Det finns en skräck för att en gnutta klarspråk på någon punkt (hur marginell den än är) skulle få hela snällismprojektet att rasa. (S:86)

Snällism definieras på samma sida som "Välvilja som ideologi". Melin nämner också förändringskedjan *neger, svarta, färgade och afroamerikaner*. Vad som är viktigt att komma ihåg när det gäller PK och nya beteckningar, är att det nästan alltid finns en politisk dimension bakom dem. Folk slutade inte att kalla svarta för "negrer" för att vara snälla utan för att de svarta krävde det. På samma sätt är inte begreppet *afroamerikaner* något som kom i bruk på grund av omvärldens snällhet utan som resultat av en lång politisk rörelse bland de svarta som ville markera sig själva efter sitt ursprung och inte efter vad deras forne slavägare kallat dem.

³ Den "manliga" reklamen som analyseras är en copy för ett krigsdataspel och den "kvinnliga" är underkläder. Här känns det naturligt att dataspelet uppmanar konsumenten till att vara mer aktiv. I den här typen av undersökningar är det viktigt att problematisera kring de olika varorna som annonserna gör reklam för. Det finns en praxis kring hur reklam ska se ut, det handlar alltså inte bara om "manligt" och "kvinnligt" utan också om att

Det handlar alltså om olika minoriteters rätt att definiera sig själva istället för att bli definierade.

Att så okomplicerat uppfatta PK som någon typ av välvilja känns ganska talande för hur debatten är i Sverige överhuvudtaget. Vi anser att en sådan inställning är att underskatta språkets betydelse och språkets påverkan på vår världsuppfattning. Vi tror inte att politisk korrekthet är av ondo, snarare är det en spegling av samhällets värderingar. Självklart ska inte ord förbjudas men det kan vara bra att vara vaksam på vad som egentligen ligger bakom orden. Ingen ska behöva bli benämnd på ett sätt som de inte mår bra av och som spelar på en historia som uppfattas stötande. Bästa exemplet på det är att ingen längre skriver eller säger ”neger”, om personen inte har speciella motiv för att välja just det ordet. PK brukar användas som skällsord och vapen mot språkreformer och det är därför viktigt att komma ihåg den politiska dimensionen.

”Neger” är ett bra exempel på ord som är tätt bundet till historia och mytologi. Dessa typer av ord är ofta olämpliga och har så starka negativa konnotationer att de inte längre är bara en referent utan en hel världsbild. Denna världsbild eller doxa⁴ och dess koppling till språk intresserar oss och vi kommer också i uppsatsen att försöka visa på hur doxa och språk samverkar i svenska språket och påverkar hur kön beskrivs och värderas.

I uppsatsen kommer vi att definiera feminism och ge en definition av kön och genus. Här kommer vi att redovisa tidigare forskning och förklara olika begrepp inom genusforskningen som vi kommer att använda oss av senare i undersökningen. Sedan kommer vi att gå igenom olika sätt att se på språk och språkpåverkan. I det avsnittet kommer vi även att gå igenom doxabegreppet. Efter det kommer ett avsnitt om tidigare feministisk språkforskning där vi går igenom två olika riktningar som den feministiska språkforskningen har haft och hur de ser på språket. Detta följs av en genomgång av vårt material, hur vi har valt material och varför och en metodgenomgång. Efter metoden kommer vi att ta upp de olika mönstren vi har funnit och som vi använder oss av i undersökningen. Vi kommer att ställa upp fingerade exempel på hur de kan se ut och varifrån begreppen kommer. I undersökningen kommer vi att analysera olika utdrag från vårt undersökningsmaterial där vi kan se hur mönstren ser ut i undersökningen och

det är olika varor. Dataspel är inte heller längre en självklar manlig domän, det är därför inte helt problemfritt att ta förgivet att den riktar sig enbart till tonårspojkar.

⁴ Doxabegreppet kommer att behandlas grundligare senare i uppsatsen under 4.4 Språk som doxa

hur de samverkar. Vi kommer även att föra en dialog med tidigare genusforskning och de olika språkteorierna. Uppsatsen avslutas med en diskussion kring resultatet och en slutlig sammanfattning av hela uppsatsen.

2. Syfte

Vår utgångspunkt i uppsatsen är att svenska språket beskriver och reproducerar föreställningar och värderingar om kön. Vårt syfte är därför att undersöka samtida offentlig text för att se om vi kan finna mönster för hur språket för vidare föreställningar och värderingar kring kön. Våra forskningsfrågor är:

- Hur kan vi använda tidigare forskning om språk och kön för att finna och belysa dessa mönster?
- Vilka av dessa mönster kan vi hitta i samtida offentlig text?
- På vilket sätt värderar och reproducerar dessa mönster genusföreställningar?

3. Feminism, kön och genus

I detta avsnitt kommer vi att börja med att definiera vad vi avser med feminism. Vi kommer sedan att definiera kön och genus.

3.1 Feminism - en definition

När vi talar om feminism i denna uppsats så menar vi en åsiktsriktning som anser ”1) att kvinnor är underordnade män och 2) att detta förhållande bör ändras.”(Gemzöe 2002:13). Men feminismen har många inriktningar och således ideologiskt anpassade definitioner. Vi avser inte att redogöra för dem närmare, det faller utanför uppsatsens ramar, utan håller oss till den vida definitionen.

3.2 Kön och genus

För att överhuvudtaget kunna diskutera hur och om offentlig text reproducerar genusföreställningar måste vi definiera vad som menas med kön respektive genus. Yvonne Hirdman, en av Sveriges mest framstående genusforskare, skriver i sin bok *Genus - om det*

stabilas föränderliga former (2001) att ordet genus härrör ifrån latinets gen-eris som betyder slag, sort och kön. Ordet hade fram till 1980- talet bara använts inom språkforskningen.

I teorin kan man göra en klar distinktion mellan kön och genus. Men i praktiken är ett av problemen med begreppen att de förutsätter att det går att särskilja miljöpåverkan och medfödda egenskaper hos människor, och så är långt ifrån fallet. Eftersom ingen med säkerhet vet vilka egenskaper som egentligen är medfödda eller inlärd så flyter även begreppen. Dels mellan olika forskare och dels över tid, vilket innebär att begreppen fortfarande omdefinieras. Kön och genus blir således två svåra områden att ringa in och skilja ifrån varandra. Hur man väljer att definiera blir även till viss del ett feministiskt, politiskt ställningstagande. En av anledningarna till detta är att det biologiska argumentet, som är tätt knutet till begreppet *kön*, genom historien har använts till att påvisa kvinnans ställning som underordnad gentemot mannen. Biologisk forskning har emellanåt sammankopplat vissa specifika karaktärsdrag med det kvinnliga könet: på grund av den biologiska utgångspunkten blir dessa karaktärsdrag medfödda och därför både oundvikliga och bortom ifrågasättande. Till exempel har det ansetts att kvinnans hjärna var mindre än mannens och därför var kvinnan således genetiskt underlägsen. Högre utbildning var direkt skadligt och kunde till och med göra kvinnan steril. Forskningen har kommit längre än så idag. Men exemplen visar att det finns en svår problematik kring biologiresonemang som ofta är till kvinnors nackdel (Romaine 1994:101-106).

Med detta som bakgrund har vi valt att försöka undvika detta minerade område genom att ge våra egna definitioner av begrepp som gäller i den här uppsatsen. Vår avsikt är inte att hitta den för tillfället aktuella forskningsdefinitionen, utan att avgränsa begreppen till det som är relevant i uppsatsen. När vi använder oss av genus menar vi det sociala och kulturella beteendet som något konstruerat och inlärt. Genusbegreppets stora fördel är att det är ett utsträckt begrepp som rör sig från allt mellan tankar om ”manligt” och ”kvinnt” till arbete och politik. En av anledningarna till att vi inte väljer att använda begreppet *socialt kön* istället för *genus* i den här uppsatsen är att kön är ett upptaget ord sedan flera tusen år som är fyllt med mening och underbetydelser. Men naturligtvis går det inte att hoppa över ordet kön bara för att det har vissa negativa konnotationer. Vi kommer att använda oss av ordet när vi i den här uppsatsen talar om det biologiska könet. Att använda kön i vetenskapliga sammanhang kan vara farligt och kontraproduktivt eftersom det tenderar att cementera och befästa föreställningar kring det biologiska könet (Hirdman 2001:11-16). Vi vill dock poängtera att vi

inte är skillnadsteoretiker och inte har något intresse att göra skillnad mellan könen; vårt syfte är att påpeka skillnaden i hur de framställs.

4. Genusstereotyper

Genom historien har det tänkts och diskuterats mycket kring vad som är ”manligt” och ”kvinnligt”. Hur har dessa stereotyper sett ut? Yvonne Hirdman (2001) har summerat tankar kring man och kvinna och förenklat ner dem till stereotyper, som förklaras och förkortas med en bokstavsformel. Dessa stereotyper kommer vi använda oss av som ett analysverktyg i vår undersökning.

Kritiken som Hirdman har fått för stereotyperna är att de är statiska och förenklade och således lätt blir en självuppfyllande profetia. Hon och vi bemöter kritiken med att verkligheten och teorin ibland krockar. Det går inte att göra ett teoribygge som innefattar alla gråzoner och varieteter i verkligheten. Stereotyperna ska alltså inte läsas som självklara och en gång för alltid fastslagna, utan som en fingervisning hur det kan se ut. Förenklingen kan samtidigt blottlägga bakomliggande strukturer som annars kan vara svårupptäckta. Samtidigt så stämmer denna teori ofta med den maktstruktur som finns mellan könen och teoribygget blir ett redskap för att synliggöra detta. Hirdman har också fått kritik för att hennes utgångspunkt är den vita, heterosexuella medel/överklasskvinnan eller mannen. Således försvinner det perspektivet av dubbel, eller kanske till och med tre och fyrdubbel, underordning som en svart, homosexuell, underklass- kvinna har.

Det första avsnittet under denna rubrik kommer att handla om de kvinnliga genusstereotyperna. Sedan kommer vi att avhandla de manliga genusbilderna. Varje kön har i princip tre olika stereotyper eller formler. Dessa tre går naturligtvis att kombinera och uttrycka i ett antal varianter. Stereotyperna kan dras tillbaka 2500 år i tiden, då de började utvecklas. Processen har sedan dess pågått och de olika stereotyperna har förändrats och bevisats på olika grunder genom tiden. Den ena stereotypen utesluter inte den andra och de kan vara gällande samtidigt men synas i olika kontexter. Vad som är mest intressant med dessa genusbilder är vilka egenskaper som vi tillskriver kön, och att de fortfarande finns kvar idag.

4.1 Kvinnliga stereotyper

I detta avsnitt kommer vi att redogöra för de tre kvinnliga stereotyperna som Hirdman formulerat.

A – icke A

Formeln *A* (man) – *icke A* är formeln där kvinnan inte räknas. Denna formel tog sitt avstamp i antikens värdegrundshierarki, där världen sätter människan (mannen) i relation till gudarna (ovanför), till djuren (nedanför) och kvinnan till den icke närvarande. I antiken var kvinnan lika viktig som djuren, det vill säga helt oviktig som kulturell varelse. Detta tänkande utgick ifrån mannen och gav kvinnan rollen som icke-man, *icke A*. Kvinnan exkluderades från mänskligheten eftersom hon indirekt inte fanns, eller i vilket fall, inte räknades. Formeln *A – icke A* kan kännas avlägsen idag, men den är viktig ur historisk synvinkel, för den ligger till grund till de följande två formlerna. Ur den kommer vi att se de två andra kvinnostereotyperna växa fram (Hirdman 2001:27-28).

A – a

Formeln *A – a* har sin grund i Aristoteles och den bibliska myten om att Gud skapade kvinnan från mannens revben, en maninna. Kvinnan, *a*, är en ofullgånge man, en sämre kopia. I antikens medicinska, filosofiska och naturvetenskapliga tänkandet var kvinnan natur och hänfallen åt köttets lustar. I det antika tänkandet fattades hos kvinnan formen och hettan hon var fuktigare och svalare till naturen. Hon var driftstyrd, våldsam och lustsökande och ekot av teorin hörs igen hos Thomas av Aquino, Freud med flera. Under 1800-talet bevisades kvinnans underlägsenhet i vetenskapliga undersökningar. Det vägdes, mättes och undersöktes och forskarna kom fram till att kvinnan hade mindre hjärna än mannen, att hon led av penisavund osv.

Formeln *A – a* kan även ses som enkönsmodellen, mänskligheten ses som *ett* kön där mannen är norm och kvinnan ses som en ofullständig variant av honom. Det kvinnliga könsorganet är likadant som mannens, fast inåtvänt. Kvinnan besitter de djuriska och naturanknutna egenskaperna som mannen saknar, fastän könen är samma art. I denna stereotyp skapas en dikotomi (motsats), mellan könen och indirekt mellan natur och kultur.

A – B

Parallellt med formeln $A - a$ har även formeln $A - B$ funnits. Även den är uppbyggd på en dikotomi, en motsats. Kvinnan har egenskaper som är *helt väsensskilda* från mannens. Denna formel betonar just olikheterna, det totalt särskiljande mellan man och kvinna. Det rör sig alltså inte om två sorter inom en variation utan om två olika arter inom mänskligheten, tvåkönsmodellen. Istället för att kvinnan är den vildsinta megära som i $A - a$, betonas hennes särskilda egenskaper som moder och barnaföderska. Kvinnans sexualitet förnekades och idealkvinnan blev ett asexuellt reproduktionsobjekt. Tvåkönsmodellen tar sin grund i den biologiska forskningen och började ersätta den kristna skapelsemytens formel $A - a$.

Modersfiguren B har blivit en myt med en förförisk och med nästan religiös efterklang. I och med detta och den darwinistiska läran fokuserades det allt mer på kvinnans kropp i förståelsen av hennes väsensskildhet. Det är framförallt de reproduktiva delarna av hennes kropp som är av intresse, bröstet, livmodern och äggstockarna.

Trots att denna B -stereotyp är helt annorlunda, och en motsats till mannen, kräver den underhåll och den måste formas till sin B -ighet. Kvinnan som B måste tuktas och göras till B . I denna väsensskildhet ligger även tanken på kvinnan som en undermålig man. Trots, och kanske på grund av, kvinnans roll som modersfigur, saknar hon mannens intelligens. Under formeln $A - B$ finns även tanken $A - a$, på kvinnan som en sämre upplaga av mannen.

De två olika stereotypa variationerna av kvinnan, B och a , visar upp olika genusbilder av kvinnan men de kan även flyta in i varandra. I vår tid ses kvinnan oftast som en kombination av ovanstående formler. Kvinnan som a syns till exempel vid lönesättningar där hon inte är värd lika mycket som mannen. Kvinnan som B skyms i diskussionerna kring mamma- och pappaledigheten. Kvinnan kan även ses i form av aB och Ba . Poängen med att visa stereotyperna i sin grundformel, fastän det är långt mer vanligt att de är blandade, är att visa på mönster som används för att konstruera en kvinnlighet. Den gemensamma nämnaren för stereotyperna är dock att kvinnan hela tiden saknar eller lider brist på något. (Hirdman 2001:28-46)

4.2 Manliga stereotyper

Mannen har varit osynlig bakom de tre formlerna för kvinnan, men utan stora A hade inte kvinnostereotypen kunnat stå. A är huvudpersonen i berättelsen om världen. Hirdman skriver

att anledningen till att hon har valt att utveckla de manliga stereotyperna mindre än kvinnans tre stereotypa formler är:

Att skapa enkla hopklumpningar, stereotyper, är en av underordningens metoder – också då det gäller ras, klass, etnicitet. Att värja sig undan etiketter, att förbehålla sig rätten att vara den differentierade, mångfacetterade människan är en del av det manliga privilegiet, en form av överordning. (Hirdman 2001:47)

Hirdman menar att mannen, som är i maktposition, får rätten att vara den mångfacetterade, den som inte behöver vara en stereotyp. Mannens roll är framförallt att ha mångskiftande karaktärsdrag. De drag mannen väljer att inte ha, de resterande kvalitéterna, blir kvinnoegenskaper. (Hirdman 2001:47-48).

Grund- A

Att vara man, enligt *grund – A*, är att inte vara kvinna. Mannen är allt det som kvinnan inte är, hans virke är av högre värde än kvinnans, han består av ande, själ, tankar och kultur medan kvinnans material är kropp, kött och natur. Denna uppdelning har som sagt sin grund i det antika tänkandet och i ett biologiskt perspektiv.

I antiken är det mannens vita sädesvätska som är länken mellan kroppen och själen. Spermier fick symbolisera mannens ande. Mannens själ har sin utgångspunkt i kroppen och det leder till ett högre medvetande medan kvinnans formlösa kropp snarare är en spegel av hennes svaga själ. I det gamla Rom firades en helgdag som bejublade en pojkes första sädestömning. Denna syn avspeglar sig även i 1800-talets anti-onanirörelse. Onani ansågs innebära en risk för att den andliga sperman skulle försvinna ur manskroppen och att han därför skulle förtvina. Detta tänkande om mannens heliga sädesvätska finns än idag kvar i vårt samhälle och märks till exempel i idrottssammanhang, där tanken att en utlösning före en tävling kan resultera i en sämre presentation.

Under 1900-talet, med Freud som förespråkare, flyttades fokus från sperma till själva penis. Det är människor med penis som har byggt civilisationen, de som har ett så utvecklat medvetande, som bara ett välutvecklat överjag kan ge. Överjaget skapades i skräcken för en kastration och kan därför inte vara utvecklat hos kvinnan, enligt Freud. Vi kan även se att

nutidens syn på testosteron till viss del stödjer sig på den antika tanken om den andliga sperman. Testosteronet är det manliga könshormonet som anses styra över kraft, styrka och initiativförmåga. Samma egenskaper som sperman ansågs innefatta under antiken.

Men det kanske viktigaste draget hos mannen är att definitionen *A* är vid, mannen står för mångfald. Han har en vidare definition än kvinnan. Den manliga genimytten som odlades under 1800-talet gick ut på just denna tanke. Mannen har en större intelligensskala att gå på, från vansinne till geni. Kvinnor däremot ansågs vara en mer homogen grupp med mindre utfall åt ytterligheterna. (Hirdman 2001:48-52)

A som i A – a

Hur ser mannen ut i enkönsmodellen? Grundtanken är att mannen måste vårda sig och sin själ för att inte *depraveras* ner till det som kännetecknas av *a*, det vill säga att inte bli mjuk i kroppen, svag i intellektet och så vidare. Att vara man är att göra. Det är ständigt en kamp för att inte förminsкас ner mot kvinnligheten. Att vara man i denna formel innebär alltså att hela livet arbeta för att behålla sin manlighet, både fysiskt och psykiskt. (Hirdman 2001:52)

A som i A – B

Eftersom modellen *A – B* utgår ifrån biologin behöver inte männen kämpa lika hårt för sin manlighet eftersom den ligger just i könet. Och det är könsskillnaden som lägger grunden för genuskillnaderna. Som tidigare sagt stöder sig denna tanke på Darwins evolutionsteori från 1800-talet, och i enlighet med den har mannen under längre tid utvecklat sig till en mer intellektuell varelse än kvinnan. Biologin ställdes i centrum och det forskades mycket kring kön men även mellan raser och resultatet blev att den vita mannen var den mest utvecklade. Han hade den tyngsta, mest strukturerade hjärnan och fler hjärnvindlingar än både den svarta mannen, och för den delen den svarta kvinnan. Darwins teorier om det sexuella urvalet har spelat stor roll för denna formel av mannen. Genom att mannen anses behöva slåss och kämpa för att få sin kvinna ligger det således i mannens natur att vara våldsam, aggressiv och dominant. Nutidens forskning visar ett ökat intresse för biologiska argument till genuskillnaderna, vilket har lett till att formeln *A – B* har fått ökad popularitet.

Genom att mannen nu istället för att vara den mer utvecklade delen av mänskligheten, *A – a*, är han istället av en helt annan natur än kvinnan. *A* jämförs hela tiden med *B*. Så istället för att

frågan formuleras som vad en människa är, formuleras den till vad en man är. Och att vara man är att inte vara kvinna. (Hirdman 2001:53-54)

Sammanfattningsvis vill vi här påpeka att även om detta är en uppsats som behandlar genus, isärhållande och uppdelningar, och att dessa stereotyper påvisar just detta, anser vi inte att detta är något essentiellt, utan att det är en konstruktion.

5. Olika funktioner i språket

I det här avsnittet kommer vi att gå igenom olika funktioner som språket har och olika sätt att se på språket. Det är dessa olika funktioner som gör det möjligt att reproducera kön i språket. Vi kommer att använda dessa som stöd i vår analys i undersökningen.

5.1 Språket som regelsystem

Språk är inte bara ren kommunikation utan också ett regelsystem och en praxis för hur kommunikationen ska se ut. För att göra oss förstådda så måste vi anpassa oss till denna praxis. Idiomatiska uttryck och grammatik är två exempel på detta regelsystem.

5.2 Språket som identitetsskapare

I inledningen talade vi om de svartas kamp och deras ovilja att bli benämnda som ”negrer”. De ville istället ha ett referentord som de kunde vara stolta över och identifiera sig med. ”Neger” var ett sätt för de vita att tillskriva svarta en identitet som intellektuellt underlägsna människor och slavar. ”Black is beautiful” blev slagordet och ett sätt att bryta den identitet som vita tillskrivit dem och istället skapa en egen identitet. I vår uppsats kommer den identiteten som tidningarna tillskriver kvinnor att vara av intresse att undersöka.

5.3 Språket som bruk

I början av 1900- talet bytte språkfilosofin fokus från att söka mening och betydelse i enstaka ord till att se till helheten och det pragmatiska användandet. Den franske lingvisten Ferdinand de Saussure (1857 - 1913) gjorde under sina föreläsningar som finns postumt utgivna i *Course of general linguistics*, skillnad mellan ”langue” och ”parole” (1983). Langue är språkets regler, grammatik och beständiga system. Parole är språkets användning och hur språket ser ut

i interaktion. Saussure själv intresserade sig inte nämnvärt för parole, han ansåg själv att det inte ens gick att undersöka vetenskapligt, men många av hans efterföljare gjorde det.

Filosofen Ludvig Wittgenstein introducerade ett nytt begrepp inom språkforskningen, språkspel. Wittgenstein intresserade sig inte så mycket i ordens semantiska betydelse utan snarare hur mening och betydelse kommer till i interaktion och i bruket.(Erson 1992:40). ”Meaning is use” var Wittgensteins centrala tes och det är i bruket språket får betydelse. Det är alltså snarare i praxisen som betydelsen föds än i orden och dess förhållande till verkligheten (Erson 1992:42).

Språkteoretikern Michail Bachtin intresserade sig också för språket som bruk

Varje enskilt yttrande är givetvis individuellt, men varje sfär av språkanvändningen utarbetar egna *relativt fasta typer* av sådana yttranden, typer vi kallar *talgenre*. (Bachtin 1992:203)

Talgenres, som också innefattar skriven text, skapar på så sätt olika typer av konventioner och klichéer. Tätt sammankopplat med talgenre är också texten stilnivå och stilistik (Ibid: 206). Det går alltså inte att analysera en text utan att vara medveten om dess kontext och talgenre. Bachtin menar att dessa talgenres är någonting människor behärskar skickligt men i teorin är vi knappt medvetna om dess existens och vårt bruk av dem (Ibid :219)

I den här uppsatsen kommer det främst vara den journalistiska talgenren som är intressant. Dock innehåller den journalistiska talgenren i sin tur en mängd olika subgrupperingar. Talgenres är på så sätt ett svårhanterligt begrepp då det finns så många olika typer av talgenres att det är svårt att redogöra för alla.

5.4 Språket som doxa

Som vi igenom i tidigare avsnitt språket är kontextbundet och lyder också under ett antal klicheer för att bli förståeligt. Kontextberoendet har också en djupare och mer historisk botten. Vi uttrycker genom språket kulturella värderingar. Inom retoriken används ibland begreppet doxa för att beskriva detta arv. Andermahr (2000) definierar doxa som:

naturalized assumption and beliefs of a given FIELD of PRACTICE. It bears some resemblance to Gramsci's "common sense", and differs from IDEOLOGY in that it is largely below the level of consciousness, yet not UNCONSCIOUS either in the Freudian sense. It's embedded in the practice itself, and even in the bodily HEXIS of the participants. (Andermahr, 2000 s 71-72)

Andermahrs definition av doxa kommer att ligga till grund för hur vi använder ordet. Som ett underliggande system som inte är omedvetet, utan snarare oreflekterat. Doxa är därför ofta både uppenbar och på samma gång svåråtkomlig. Doxa har en tendens att maskera sig, vilket den gör genom att den ofta är en förutsättning i vårt tänkande och därför kan den reproduceras trots att själva antagandena i doxa vilar på lösa grunder. Ett bra aktuellt exempel togs upp i Utbildningsradions program *Sex, stenålder och könsbestämning* (2003). Där visades hur arkeologer könsbestämmer stenåldersgravar genom att undersöka vilka föremål som finns i gravarna. Finns det en pilbåge i graven är det en man och om det finns fler än tre pärlor eller smycken i graven är det en kvinna. Trots att osteologer vid ett flertal tillfällen visat att arkeologerna haft fel och att systemet är långt ifrån tillförlitligt är den typen av könsbestämmande fortfarande praxis.

Inom språket fungerar doxa på ungefär samma sätt, den finns på ytan som en oreflekterad överenskommelse som de flesta "känner till", och förutsätts i kommunikation. Under ytan däremot döljer sig värderingar och myter som i många fall känns gamla och ibland fördomsfulla. Dessa myter har ofta formen av stelnade metaforer, där språkbruket blivit så konventionaliserat att vi inte längre reflekterar över den bakomliggande myten och doxa. Den tyska filosofen Max Müller behandlar dessa stelnade metaforer och har infört begreppet "diseased language" (Cassirer 1953:86). Ett språk där betydelsen är smittad av myten och doxa. Vi kommer i uppsatsen ta upp hur texter anknyter till gamla myter och hur doxa påverkar både läsaren och skribenten.

5.5 Språket som maktmedel

Språket kan också användas för att tillskriva en person egenskaper. Tillskrivandet av egenskaper hänger också samman med doxa. Genom att använda sig av kulturellt accepterade mönster kan en person tillskrivas negativa egenskaper. Detta ligger nära språk som identitetsskapare men kan bli ett maktmedel som kan användas för att förtrycka en grupp

människor. Tänk bara på hur nazisternas antisemitiska propagandamaskin arbetade. Judarna kopplades ihop med doxa och beskrevs som ockrare och tjuvar. Språkspelet skapade en motsättning där de ariska ”övermännen” till sist beskrevs som en helt annan ras än judarna. Språket alltså inte bara kommunikation utan också ett maktmedel som gör det möjligt att värdera olika gruppers egenskaper.

Språkets olika funktioner kommer vi att använda som stöd senare i undersökningen. Med hjälp av dessa blir det lättare att förstå varför vissa sätt att skriva är problematiska. De förklarar varför vissa av de mönster vi tar upp är problematiska och varför språket är viktigt för vår uppfattning av världen.

6. Tidigare feministisk språkforskning

Vi kommer att koncentrera oss på hur tidigare feministisk forskning ser på språket och dess funktioner och i en dialog med denna visa på hur vi själva tänker kring språk. En av de mest brännande frågorna kring feminism och språk handlar om språkets påverkan. Hur viktigt är språket för hur vi uppfattar världen?

6.1 Den radikala feminismen och determinismen

Den radikala språkfeminismen föddes i USA under 1960-talet. Denna inriktning utgår ifrån att språket är ett system som i hög grad påverkar vår världsbild. Den utgick ifrån att språket följer en manlig norm och att det på så vis förtrycker kvinnan. Saussures tankar om hur språket formar våra tankar och att utan språk är tankarna endast en massa utan form var en viktig utgångspunkt för den radikala språkfeminismen. Saussure använder sig av en kartmetafor och menar att tankarna är som en upptäckt nebulosa, och implicerar på så sätt att språket är vår karta som vägleder oss genom rymder som annars vore omöjliga att uppfatta och förstå (Cameron 1992:129).

Antropologerna Edward Sapir och Benjamin Lee Whorf intresserade sig också för språkets påverkan över tankarna. De tog vid efter Saussure och menade att språket inte bara vägleder oss utan påverkar hela vår uppfattning av världen.

Både Saussure och Sapir och Whorf är mycket viktiga för den radikala feminismen och deras idéer har haft stor betydelse för att visa hur språket upprätthåller den manliga normen och

förtrycker kvinnor (Ibid:130). Dale Spender är kanske mest känd för sin bok *Man-made language* (1980) där hon argumenterar för att språket är skapat av männen, för männen och befäster makthierarkin mellan könen. Spender talar mycket om kvinnors känsla av alienation inför språket, språket tillhör inte kvinnorna utan männen. Hos Spender är språket alltså viktigare än kulturella värderingar, och oavsett hur de kulturella värderingarna ändras så kommer kvinnans situation alltid vara underordnad mannens på grund av språket. Spender blir nästan deterministisk i sin beskrivning av språket, där språket blir ett fängelse ur vilken kvinnorna har svårt att befria sig från.

6.2 Moderat feminism och självförbättring

”Moderat” feminism är vår egen term som syftar till att beskriva den delen av feministisk lingvistik som är inriktad på möjligheten att förändra språket. Begreppet moderat valde vi då den är betydligt moderat i sin kritik av språket och för att den till skillnad från den radikala feminismen sällan har en utarbetad teori bakom sig utan är mer inriktad på pragmatiska råd och tips på förändring.

Lingvistikprofessorn Deborah Tannen är en av de största företrädarna i modern tid. Hennes mycket uppmärksammade bestseller *You just dont understand* (1991) beskriver skillnader mellan mäns och kvinnors språk och hur kvinnor kan få mera inflytande genom att tala mer som män gör. Hennes idéer har fått mycket kritik, delvis för att de förenklar problematiken och delvis för att hon nedvärderar kvinnors språk. Det finns även, implicit, en biologisk tanke hos henne i skillnaden mellan män och kvinnor.

En liknande sida av den ”moderata” feminismen men inriktad på text är de ”guidelines” som nämndes i inledningen. ”Guidelines” eller riktlinjer är skrivna av feminister för att visa hur man kan använda språket på ett sätt som inte exkluderar kvinnor. Riktlinjerna är inte preskriptiva, enligt författarna själva,⁵ utan snarare råd för hur språket kan användas. De är ofta inriktade på en lexikal nivå där det handlar om enstaka ord eller mer sällan, uttryck, som går att ändra på. Poängen är att genom att upplysa om ett mindre exkluderande språkbruk så kommer språket att förändras och till sist har ett ”icke sexistiskt” språkbruk slagit igenom.

⁵ Detta kan förstås diskuteras. Vi är benägna att hålla med Cameron som anser att det inte går att läsa handböckerna på något annat sätt än att de är preskriptiva och att de vore överflödiga annars (1998:159)

Både riktlinjes- och självförbättringsböckerna har fått mycket kritik för sin brist på visioner. Att kvinnor lär sig tala som män är ingen ideal situation, att överhuvudtaget tala om manligt och kvinnligt språk är ju ett problem i sig. Ska kvinnor än en gång anpassa sig efter den rådande normen och är det verkligen så att det finns ett manligt och kvinnligt språk som är på något sätt förutbestämt? Forskning visar att det snarare rör sig om en makt dimension än om kön. (se till exempel Coates:1993) Den ”moderata” feminismen har anklagats för feighet då den hela tiden har varit inriktad på någon typ av anpassning. Riktlinjerna är ju endast inriktade på ett ”icke sexistiskt” språkbruk, istället för att tala om ett inkluderande språkbruk. Ett ”icke sexistiskt” språk är det minsta man kan begära. Riktlinjesböckerna har numera funnits i nästan trettio år och undersökningar har visat att problematiken kvarstår även om riktlinjerna används. Det går inte att översätta, i det här fallet, engelskan till ”icke sexistisk” engelska utan att ta hänsyn till de underliggande mönstren, lika lite som att det går att översätta engelska till ryska enbart genom att byta ut orden och ignorera grammatiken.

Själva är vi kluvna någonstans mittemellan den radikala feminismen och den mer moderata varianten. Den radikala feminismens determinism är lite för enkelspårig. Språket är inte så statiskt som till exempel Spender implicerar. Språket förändras ständigt och det är svårt att säga vem, om någon, i slutändan bestämmer språkets form. Här är det mer fruktbart att tänka sig språket som ett språkspel, där egentligen alla olika typer av språkspel påverkar språkets form och funktion. Dock finns det olika grader av påverkan och det råder ingen tvekan om att högstatusgrupper, generellt sett, utövar större inflytande än lågstatusgrupper och att vita heterosexuella män på så sätt har mer inflytande över språket än andra grupper med lägre status⁶. Hos Spender finns också tanken att språket skulle vara en uråldrig manlig konspiration vilken för oss är en aning svårsmält. Hur skulle denna konspiration ha påbörjats om det inte ens fanns ett språk? Hela konspirationstanken faller på sin egen orimlighet.

Vi tror dock att språket påverkar vår uppfattning av världen, något som också undersökts mycket inom psykolingvistik. Att det dessutom finns en manlig norm i språket precis som i övriga samhället känns naturligt. Språket är som vi nämnde tidigare inte statiskt och därför kan den moderata feminismen ha en poäng i sina försök att rikta uppmärksamheten kring vissa ord och uttryck. Ren översättning kanske inte alltid är den bästa metoden men genom att diskutera vissa ord och uttryck ökas också medvetenheten inte bara om orden utan också om

⁶ Här talar vi om vita, heterosexuella män i Sverige och västvärlden. Det finns områden där de inte är normen eller är högstatus.

deras betydelse, varför de är problematiska och vilka värderingar som ligger bakom, inte bara orden utan samhället generellt.

7. Material

Vi bestämde oss tidigt för att undersöka offentligt språk. Med offentligt språk menar vi i vår uppsats skrift och talspråkliga handlingar som vänder sig till en anonym publik där avsändaren inte är personligt bekant med mottagarna av budskapet. Avsändaren är oftast medveten om att texten eller talet kommer att nå ut till en stor publik och att mottagarna kan påverkas av avsändarens språkbruk.

Vi valde att undersöka just offentligt språk för att i ett privat språkbruk finns så mycket andra förutsättningar som är svåra att undersöka. I ett privat språkbruk kan avsändarens personlighet påverka budskapet och hur budskapet uppfattas påverkas alltså av mottagarens bild och förväntning på avsändaren. Detta gäller förvisso även offentligt språk men i mycket mindre utsträckning. Vissa typer av texter till exempel krönikor är ju sådana att de spelar på skribentens personlighet och läsaren lär sig snabbt vad hon/han kan förvänta sig av krönikören. Dock kan krönikören aldrig veta om han/hon uppfattas såsom han/hon vill och det finns därför en distans i det offentliga språket som saknas i privat språk. Undersökningen kommer att analysera skriven text som oftast är mer genomarbetat än talspråk. Talspråk är dessutom påverkat av annan kontext som ansiktsuttryck med mera. Det blir också mer intressant att se på doxa i en offentlig text där avsändaren i viss mån ser till att föra vidare, inte omedvetet men oreflekterat, fördomar kring kön. En avsändare av offentlig text har också, enligt vår mening, större ansvar för vad hon eller han egentligen säger.

7.1 Undersökningsmaterial

För att få bredd på undersökningen valde vi två olika dagstidningar, DN och Metro, en kvällstidning, Aftonbladet, och en tidskrift, Illustrerad Vetenskap, som undersökningsmaterial. Alla tidningarna har en stor upplaga och borde således ha inflytande över hur genusföreställningar reproduceras i det svenska språket. Vi kommer bara att undersöka den journalistiska texten och alltså inte annonser, dödsrunor etc. Hela tidningen i övrigt analyseras, på så sätt kommer olika typer av stil och textnivåer att dyka upp, allt från korta TT- notiser till längre reportage. Vi har inte läst de utvalda tidningarna innan vi påbörjade undersökningen. Dock med undantag av är Illustrerad Vetenskap där vi läste en

artikel i nummer 12 innan vi bestämde oss för att använda oss av tidningen som undersökningsmaterial. Allt undersökningsmaterial är utgivet år 2003.

7.1.1 Dagens Nyheter

Dagens Nyheter är Sveriges största morgontidning. Vi har undersökt lördags- och söndagsnumren. I undersökningsmaterialet ingår Dagens Nyheter utgivna den 8/11, 9/11, 22/11 och 23/11. Detta eftersom helgupplagan har bilagor av en annan karaktär än vardagsupplagan. DN lördag/söndag har en ledigare stil än vad de mer nyhetsinriktade delarna i tidningen har och språkbruket ser därför annorlunda ut. I undersökningen kommer vi att förkorta Dagens Nyheter till DN.

7.1.2 Metro

Metro är en gratistidning som delas ut på några olika orter i Sverige. Vi har valt stockholmsupplagan av bekvämliga skäl. Metro delas främst ut i tunnelbanan och har en bred läsekrets. I undersökningen kommer vi att undersöka fyra nummer av Metro. Tidningarna vi har valt blev utgivna 21/11, 26/11, 27/11 och 28/11.

7.1.3 Illustrerad Vetenskap

Illustrerad Vetenskap är en tidskrift. Vi valde den för att kunna analysera en text som är mer berättande till sin karaktär än den mer refererande tidningstexten. Vi har valt att undersöka nummer 12, 13, 14 år 2003. Till skillnad från hur vi fortfor med dagstidningarna hade vi läst en artikel av Illustrerad Vetenskap innan vi bestämde oss för att ha med den i undersökningen. Det var dock ren slump att vi började bläddra i tidskriften från första början. Vi bestämde oss för att använda den som undersökningsmaterial, då vi fann att det fanns intressanta ingångspunkter i texterna. Då vår undersökning går ut på att visa hur mönstren kan se ut i offentlig text anser vi inte att det är ett problem att vi tidigare läst den. Det finns annars ett problem i att välja undersökningsmaterial som passar uppsatsen och på så sätt komma fram till de resultat som man hoppats att finna. Vi är medvetna om den problematiken men har ärligt uppsåt i undersökningen och det ska också tilläggas att vi bara läste en artikel innan vi bestämde oss. Vi letar inte efter material för att bevisa, utan snarare för att belysa olika mönster. När vi refererar till denna tidskrift i undersökningen kommer vi att förkorta det till IV.

7.1.4 Aftonbladet

Slutligen har vi undersökt fyra nummer av kvällstidningen Aftonbladet. Tidningarna vi valt är utgivna 25/10, 26/10, 1/11 och 2/11. I dessa nummer ingår två söndagsbilagor som också är inkluderade i undersökningen. Söndagsbilagorna har en annan stilnivå än nyhetssidorna. Vi bestämde oss för att vi ville undersöka helgutgåvan för att få in ytterligare en stilnivå. Aftonbladet kommer emellanåt att förkortas till AB.

8. Metod

För att kunna påvisa och blottlägga de olika mönstren har vi använt oss av två olika metoder. Den första metoden var att läsa så mycket litteratur som möjligt och låna begrepp från annan forskning som inte nödvändigtvis är språkinriktad. Några av de begrepp och termer som vi trodde vi skulle ha användning av var svåra att använda på vårt material, vi hittade helt enkelt inte några sådana mönster. Andra begrepp fungerade bättre, som till exempel *förminskning* som är en variation inom Berit Ås härskarteknik *förlöjligande*.⁷

Vår andra metod innebar att vi läste igenom hela vårt undersökningsmaterial, strök under allting som på något sätt kändes ”konstigt”, för att sedan vrida, vända och diskutera kring dessa utdrag. Där letade vi efter meningar och stycken som var problematiska och namngav företeelsen med ett passande namn. Det var mestadels i detta arbete som vi upptäckte nya mönster. Men många ”konstigheter” förkastades även eftersom de visade sig bero på andra saker än vad vi sökte efter. Fördelarna med vår metod har varit att inga mönster varit fasta och oomkullrunneliga kategorier, utan de har fått leva sitt eget liv. Dessa mönster har vi alltså till viss del myntat och definierat själva och delvis hämtat från tidigare forskning.

De mönster som till sist utkristalliserade sig var *mannen som norm*, *kvinnan som avvikelse* och *domän*. Dessa är vanliga begrepp inom genusforskningen och är redan utforskade. När det gäller *konstruerade dikotomier* har vi hämtat idéer från Derridas dekonstruktionsteori och anpassat den så den blir användbar som analysstöd till vår uppsats. *Falsk generisk referent* (generiska referenter som är könsneutrala men uppfattas som tex maskulina) kommer från de anglosaxiska riktlinjesböckerna där just falsk generiskhet har varit en debattfråga i många år.⁸

⁷ Se bland annat www.s-kvinnor.a.se/?S=110H

⁸ För mer information se inledningen där vi går igenom hur falskt generisk kan se ut på engelska.

Vi tyckte därför att det vore intressant att se hur det mönstret ser ut i svenska språket. De andra mönsterna vi har funnit är *passiv/aktiv* och *retare*.

Undersökningen är på så sätt tvådelad. Första delen av undersökningen gick ut på att gå in i materialet och blottlägga olika mönster och definiera dem med hjälp av tidigare forskning. I andra delen av undersökningen gick vi tillbaks in i materialet och analyserade textutdrag med hjälp av mönsterna och den tidigare forskningen. Det har varit en ständig dialog mellan vår teoretiska grund och själva undersökningen.

När vi blottlagt mönstren fann vi att det var mer passande att se dem som mekanismer snarare än mönster. Mekanismer är ett eget begrepp som betonar det mekaniska i processen. Vi tror inte att skribenten alltid är medveten om hur hon/han skriver. Det är till stor del en oreflekterad doxa. Dessa mekanismer gör sig gällande i språket och är så att säga ”så som man skriver”. Att dessa mönster värderar och reproducerar genus är inte självklart, men det är det förhållandet vi vill reda ut.

Vi kommer att inleda undersökningen med definitioner och exempel på mekanismerna. Undersökningen kommer sedan att redovisas med ett exempel först och sedan en diskussion om vilka mekanismer som förekommer i citatet och hur de ser ut för att sedan sammanfattas med en förankring i tidigare forskning och förklaring till varför mekanismerna är problematiska. Från början var vår tanke att redovisa materialet mekanism för mekanism, men vi fann att olika mekanismer kunde gå in i varandra i samma exempel. Att redovisa exempel för exempel gör att undersökningen förlorar lite i tydlighet men i gengäld vinner den struktur och problematisering och gör det möjligt att faktiskt se hur mekanismer samverkar i texter och vi slipper att förenkla vårt resonemang. I undersökningen kommer vi sedan att redovisa skillnaderna mellan de olika mekanismerna och samspelet dem emellan.

Vissa analyser i undersökningen kan verka en aning tillspetsad och förenklad. En anledning till detta är att det är en D-uppsats och att vi är begränsade, både tids- och utrymmesmässigt. En annan anledning kan vara att det finns så pass lite bred forskning gjord på området och att vi ser vårt arbete lite som en begränsad inventering av svenska språkets värderande mönster.

Att skriva om genus är överhuvudtaget lite grann som att vandra över minerad mark. Risken är stor att forskningen själv blir ett problem eller så kallad *backlash*- forskning som vi nämnt i

inledningen. Vi försöker att värdera så lite som möjligt och istället koncentrera oss på hur kön beskrivs och hur genus på så sätt skapas. Framför allt vill vi undvika misstaget att låta det manliga genuset vara förutsatt och på så sätt själva falla för mekanismen *mannen som norm*. Men som sagt det är inte enkelt och det enda vi kan göra är att reservera oss och be läsaren att läsa kritiskt.

Vi vill också påpeka att även om uppsatsen koncentrerar sig på hur kvinnor och män beskrivs så kan vissa mekanismer gå att applicera på andra grupperingar som faller utanför normen som till exempel svarta och homosexuella.

9. Mekanismer

Här börja undersökningens första del där vi kommer att med hjälp av tidigare forskning definiera och ge exempel på olika mekanismer.

Vi kommer att tala en del om heteronormativitet i undersökningen, med det menar vi att texterna tar avstamp ifrån den heteronormativiteten som är gällande i det svenska samhället. Varje definition följs av ett fingerat exempel (bortsett från exemplet på *kvinnan som avvikelse* som är hämtat från ett fanzine) som ger en fingervisning om hur mekanismen kan se ut. Vi kommer att redovisa mekanismerna i följande ordning, *mannen som norm*, *kvinnan som avvikelse*, *exkludering*, *passiv/aktiv*, *förminskning*, *domäner*, *konstruerade dikotomier*, *retare och falsk generisk referent*. Vissa mekanismer har starkare koppling till varandra än vad andra har och det ligger till viss del bakom den ordningen vi har valt. Det går till exempel inte att skriva om *mannen som norm* utan att ta upp *kvinnan som avvikelse*. *Exkludering*, *passiv/aktiv* och *förminskning* påminner också om varandra. På samma sätt finns det en koppling mellan *domäner* och *konstruerade dikotomier*. *Retare* och *falsk generisk referent* är bägge lite särtingar i sammanhanget och därför redovisas de för sig själva i slutet av det här avsnittet och i undersökningen. Det finns också en värdehierarki som spelar in, vi anser att *mannen som norm* och *kvinnan som avvikelse* är de viktigaste och vanligaste mekanismerna.

9.1 Mannen som norm

Mannen är utgångspunkten i vår historia och i vår samtid. Det är utifrån honom vi skapar vår verklighet och det är utifrån mannens blick som världen förmedlas via media. Enligt en

kvantitativ undersökning på tv-nyhetsrapportering, gjord av två stycken forskare på JMG, Göteborgs universitet, visar att könsfördelningen på intervjupersoner i deras material hade ett medeltal på 66% män och 34% kvinnor. Jämställdhetsmålet är att könsfördelningen skall ligga mellan 40/60% i nyhetstext. Den manliga normen syns även i könsfördelningen mellan de personer som kallas in som expertkommentatorer i olika frågor, där medeltalet är 84% män och 16% kvinnor. Dessa siffror är statistiskt säkerställda (Nilsson/Wiik 2003). Siffrorna visar på hur den manliga normen reproduceras i media på ett strukturellt plan.

Mekanismen *mannen som norm* syns även på semantisk och syntaktisk nivå när det är mannens blick och manliga förutsättningar som styr texten. För att ett utdrag är giltigt som mekanism *mannen som norm* skall kontexten inte vara intressant. I vissa typer av texter, till exempel herr-ishockey, är ämnet sådant att *mannen som norm* ingår i kontexten, i en annan kontext som sjuksköterskor kan det vara en kvinnlig norm som är gällande. I dessa fall är det alltså inte adekvat att tala om denna mekanism. Ett exempel på mekanismen kan se ut så här:

Indianerna var jägare och samlare, deras kvinnor var hemma och tog hand om barnen.

Här finns en tydlig *mannen som norm* mekanism, vilket märks på de frågor som genast dyker upp. Är kvinnor inte jägare och samlare? Är kvinnorna överhuvudtaget indianer?

9.2 Kvinnan som avvikelse

Mannen som norm och *kvinnan som avvikelse* är egentligen två sidor av samma problematik. När den manliga normen styr blir kvinnorna avvikelsen ifrån den. Den stora skillnaden mellan mekanismerna *mannen som norm* och *kvinnan som avvikelse* är att i den förstnämnda är det mannens blick som styr och i den sistnämnda försvinner kvinnan ut ur texten eller framställs som något avvikande.

Kvinnan kan vara avvikande på två olika sätt i enlighet med Hirdmans stereotyper. Hon kan vara en sämre kopia av mannen *A-a* eller så kan hon framställas som väsensskild, *A- B*. Men oavsett vilken av dessa stereotyper som hon framställs enligt, så formas hon utifrån den manliga normen.

Kvinnan som avvikelse märks även på semantisk och syntaktisk nivå som vi kommer att visa på i undersökningen. Mekanismen fungerar så att könet skrivs ut, markeras och påpekas även inom kvinnliga domäner. Ett exempel på detta är taget från ett fanzine vid namn Stalker:

Lär dig att acceptera att vi tjejer håller på att bli en naturlig syn bakom skivspelarna. Sånt kommer vi se mer av under Ladyfest 2004, två endagars festivaler i Stockholm och Malmö i april nästa år. (1/2003:7)

I exemplet ser vi hur en skribent som är väl medveten om den rådande manliga normen. Trots det har hon valt att kalla festivalen där tjejer spelar för *Ladyfest*. Valet av namn pekar på att kvinnan faktiskt är en avvikelse, det måste betonas att det handlar om kvinnor. Det är också intressant att se på adressaten. Lär *dig* skriver hon och menar en läsare som inte tillhör gemenskapen *vi tjejer*. Adressaten är alltså en man där *tjejer* blir undantaget. Genom att betona att kvinnor är avvikande befäster även skribenten denna ordning. Exemplet visar även på hur omedvetet dessa mekanismer fungerar och hur svåra de är att upptäcka.

9.3 Exkludering

Termen *exkludering* har vi hämtat från Berit Ås när hon talar om hur männen kan exkludera kvinnor från samtal och möten. I vår uppsats handlar det om hur kvinnor blir exkluderade ur texter. Exkluderingsmekanismen påminner mycket både om *mannen som norm* och *kvinnan som avvikelse*. De är olika sidor av samma mynt. Mekanismerna överlappar ibland varandra men exkludering är ändå en viktig mekanism för att beskriva resultatet av en text. Samma textstycke kan ju både beskriva *mannen som norm* och på samma gång exkludera läsare. *Kvinnan som avvikelse* handlar om hur kvinnor bli markerade som någonting främmande i en text, *mannen som norm* är inriktad på hur mannen framställs som normgivande. *Exkludering* är när kvinnan skrivs ut ur texten eller snarare inte omfattas av texten. Dessa mekanismer påminner om varandra och kan finnas i samma textutdrag. Ett exempel på hur en exkludering kan se ut är:

Fotboll är en populär sport bland hela svenska folket. Överallt i vårt avlånga land sitter män bänkande framför tv-apparaterna för att följa sitt favoritlag.

Tittar inte kvinnor på fotboll? Varför är de inte inkluderade i svenska folket?

9.4 Passiv/aktiv

Passiv/aktiv är en komplicerad mekanism där kontexten och handlingen påverkar utformningen. Begreppet *kvinnlig intuition* är ett talande exempel där kvinnans kunskap ses som passiv och omedveten. Mekanismen *passiv/aktiv* har ofta en förminskande effekt. Nedan kommer ett exempel på hur den kan se ut:

Pelle sköt bollen rakt i magen på målvakten Lisa

Räddade inte Lisa bollen? Det har gjorts undersökningar som visar att kvinnor ofta blir beskrivna som passiva i grammatikböcker (Macaulay & Brice 1994). För oss är det svårt att göra en frekvensmätning då materialet är allt för omfattande men den typen av undersökningar ger en fingervisning om att det kan vara vanligare när det gäller kvinnor. Det är vanligt just i journalistik text att spela på aktivitet för att understryka textens innehåll och bygga upp dynamik. Beskrivs en referent som alltför passiv så uppfattas den som omedveten och som resultatet av omständigheter snarare än aktivt handlande.

9.5 Förminskning

Förminskning är en mekanism som används, medvetet eller omedvetet för att tona ner en människas prestationer, eller förmågor. När förminskning används gentemot kvinnor befäster det en makthierarki mellan könen. Här är ett standardexempel på hur förminskning kan se ut i text:

Sara stod för den bästa litterära framställning som någonsin gjorts av en kvinna.

Här blir personen Sara värderad efter sitt kön och inte efter sina prestationer. På så sätt förminskas inte bara Sara utan skribenten värderar även genus. Hirdmans stereotyp A-a är en typisk förminskning och när en text förminskar en persons prestationer och kopplar det till kön så befäster det den formeln. Även män kan bli förminskade genom sitt kön. *Gubbigt* och *grabbigt* är två vanliga adjektiv som används för att beskriva något som är lite förlegat och är vanliga ord som förminskar män.

9.6 Domän

I doxa och i våra stereotyper kring kön finns det områden, domäner, som vi i vår kultur sammankopplar med ett specifikt kön. Barnafödande och uppfostrande är traditionellt sett en kvinnlig domän och jakt och teknik är traditionellt manliga. Här ser vi också motsättningen natur och kultur som en konstruerad dikotomi. *Domäner* är nästan alltid godtyckliga och genom att skapa manliga och kvinnliga domäner så förstärks genus och fördomar reproduceras. I offentlig text är det extra problematiskt då massmedia, tack vare sin spridning, har stor påverkan på vad som uppfattas som norm och inte. Så här kan domäntänkande se ut i text:

I det nya köpcentret finns något för hela familjen, billigt tvättmedel till mamma, smink till dottern och en hylsnyckelsats till pappa.

I det här exemplet används domäner som identitetsskapare för läsaren. Här är det varor och produkter som kopplas till personernas kön för att visa att det är en affär för alla, oavsett kön och intresse områden. Genom att skriva om till exempel traditionella manliga domäner vill skribenter locka till sig manliga läsare men samtidigt så skapas och förstärks manliga identiteter och domäner. Detta gäller självklart också kvinnliga domäner och identiteter.

9.7 Konstruerade dikotomier

Dikotomier är olika motsatspar utifrån vilka vi sorterar och beskriver världen. Detta binära tänkande är en gammal tradition och det har hävdats att det är en medfödd mänsklig distinktion att sortera världen efter vissa klassiska motsatspar. Ljus/mörker, liv/död, svart/vitt är några av de vanligaste dikotomierna.

Den franske filosofen Derrida menade att i dessa motsatspar är en del traditionellt sett mer värdefullt än det andra. Som exempel så framstår ljuset som viktigare än mörkret och liv bättre än död. Derrida tar sin utgångspunkt i den svagare parten och undersöker de påståenden som tillskrivs i dikotomin. Egenskaperna blir tydligare hos den svagare parten, det tillhör den starkare partens privilegium att kunna välja hur den ska uppfattas. De egenskaper som inte är önskvärda för den starkare parten tillskrivs därför den svagare. På så sätt kopplas också påståendena till varandra, mörker kopplas med död samtidigt som liv och ljus får en närbesläktad relation. Genom att undersöka förutsättningarna för den svagaste parten i

dikotomin dekonstruerar Derrida myterna som finns underliggande, både hos den svagare parten men framförallt hur vi ser den starkare parten som ofta annars är osynlig (Rosengren 1998:163-165). Dikotomier brukar vanligtvis definieras som en tudelning, av en klass i två uteslutande underklasser. När vi här talar om konstruerade dikotomier menar vi att dikotomin inte är varandras motsatser, utan snarare antas vara det, som till exempel kvinna – man.

I vår uppsats är det den konstruerad dikotomin man och kvinna som i första hand kommer vara av intresse. Hirdmans uppställning av kvinnor och mäns olika roller utgår från dikotomier och är det vi kommer att arbeta utifrån i vår undersökning. Natur/kultur är ett annat motsatspar som kommer att vara av intresse i uppsatsen. Mannen brukar ofta bli beskriven som kultur och bli sammankopplad med fenomen som handlar om kultur vilket i sin tur har gjort att natur har kopplats ihop med kvinnan. Kropp och själ brukar också nämnas i dessa sammanhang, där mannen blir själ och kultur och kvinnan beskrivs som natur och kropp. Det här är också ett exempel på vad vi kallar en konstruerad dikotomi. Formen man/kvinna och kultur/natur är en konstruerad dikotomi som är mer en språklig och kulturell betingning än medfödd. Det finns här också ett samband mellan *konstruerade dikotomier* och *domäner* där de egenskaper som är kopplade till det manliga motsatsparet alltså kultur och själ också blir utgångspunkt för *domänerna*.

I år vill männen ha *hårda* teknikklappar och kvinnorna *mjuka* sexiga underkläder under granen.

Här ser vi hur den *konstruerade dikotomin* hård/mjuk kopplas till man/kvinna. Vi ser också hur kopplingen mellan *konstruerade dikotomier* och *domän*, där *domänen* blir mannens teknikintresse och kultur och kvinnans underkläder som natur.

Dikotomier är även intressant ur andra perspektiv t.ex. vita och svarta människor, där de egenskaper som tillskrivs svarta inte är helt olika kvinnans, båda får stå för naturen, det enkla, otämjda och icke rationella. På så sätt har de svartas kamp många gemensamma utgångspunkter med kvinnans och de mönster som är applicerbara på beskrivningar av kvinnan kan således emellanåt appliceras på beskrivningar av svarta. Det här är bara en parentes och inget som det finns utrymme att undersöka i den här uppsatsen.

Det vi kommer att söka efter i undersökningen är exempel på hur dikotomitänkande upprätthålls i språket och på vilket sätt beskrivs kön enligt dessa konstruerade dikotomier.

9.8 Retare

Vissa typer av artiklar använder sig av en kort inledning för att väcka intresse och leda läsaren in i texten. Inledningen kan bestå av ett skämt eller någon typ av spetsfundighet. Dessa inledningar har vi valt att kalla *retare* då de syftar till att reta och kittla läsarens intresse för texten. Retare har ofta en lättsam ton som för att understryka att de inte är helt allvarliga. På så sätt påminner retare till sin karaktär om skämt. Maria Ohlsson, forskare på Uppsala universitet, beskriver skämt som ”en ram där innehållet inte räknas” (Ohlsson 1999:32). Hon menar att det därför är möjligt att i skämt ta upp saker som inte kan sägas i en allvarlig diskussion, något som i allra högsta grad gäller retare också.

Om *retare* är en språklig eller en mer strukturell mekanism är inte helt självklart. Men i vår undersökning har vi funnit att dessa retare genom att anspela på doxa syftar till att värdera kön och alienerar grupper från texten och är därför värda att ta upp. Ett av de viktigaste kännetecknen för en retare är dess placering. Denna mekanism är vanligast i mer berättande journalistisk text som handlar om abstrakta ämnen. Funktionen med retare är att den ska vara identitetsskapande och intresseväckande. Då retaren spelar på doxa så innehåller de ofta skämt eller utsäganden av typen ”det är ju så det alltid har varit”. Ofta är dessa diskriminerande och exkluderande och kan vara högst olämplig i sin funktion att leda läsaren in i texten. De beskriver ofta kön utifrån gamla föreställningar och reproducerar således dessa föreställningar.

Vi har valt att inte ta något exempel på retare, delvis för att det inte är en språklig mekanism som måste förklaras, delvis för att vi vill undvika att själv hitta på den här typen av diversiva skämt. Om det är oklart hur en retare ser ut se citat 25-27 i undersökningen.

9.9 Falska generiska referenter

I inledningen nämnde vi att debatten kring feminism och lingvistik var mer påtaglig i den anglosaxiska kultursfären än i Sverige. En anledning till det är utan tvekan engelskans falska generiska *man*. Precis som på svenska betyder *man* en person av manligt kön men i engelskan har *man* även en generisk form som omfattar hela mänskligheten oavsett kön. Trots att *man* är

generiskt så används det som ett maskulinum och får inte sällan pronomenet *he*. Denna falska generiskhet exkluderar kvinnan från mänskligheten som i text beskrivs och uppfattas som ett maskulinum. I *The Handbook for Non-Sexist Writing* (1995:19) finns det med en seriestripp av en flicka som försynt frågar sin lärare om det inte fanns några kvinnor förr i tiden då de endast talar om *stone age man*, *bronze age man* och *iron age man*. Strippen är en bra förklaring på att *man* inte uppfattas generiskt utan fungerar exkluderande. Just ordet *man* gör att det i engelska språket är tydligare att se att språket påverkar vår syn på genus.

Ordet *man* har även i svenska språket en generisk betydelse, då som generisk pronomen när det skrivs lite suddigt och vagt kring mänskligt beteende. Dock är det på svenska inte riktigt lika problematiskt. Det är inte många som uppfattar att det generiska pronomenet *man* uteslutande handlar om män. *Man* som pronomen är generiskt och uppfattats också för det mesta så. I svenska språket är *människan* ett av fåtaliga femininer. Det här är två stora skillnader som skiljer engelska och svenskan vilket gör att det inte är lika uppenbart i svenska men samma problematik finns. Ett bra exempel på det är en gåta som vi hört vid många olika tillfällen. I korthet handlar det om en far och son som är med om en bilolycka. Fadern dör men sonen överlever och hamnar på sjukhus där läkaren förtvivlat skriker ”men det är ju min son”. Poängen med gåtan är att komma på hur det är möjligt. Vi har hört diverse långsökta förklaringarna på gåtan. Men svaret, som helt enkelt är att det är barnets mamma som är läkaren, är det sällan någon har löst gåtan med sin första gissning. Gåtan hade inte levt vidare om det inte varit för att så många har haft problem med att lösa den. Detta beror, enligt oss, inte enbart på domän och att det är ovanligt med kvinnliga läkare, för det är det långtifrån. Det är språket som leder oss till att uppfatta en läkare som manlig.

I undersökningen kommer vi att titta närmare på hur den här mekanismen ser ut i offentlig text men en kort genomgång kan vara på sin plats. Gåtan fungerar för att läkare är en generisk referent som alltså kan vara båda maskulinum och femininum. Samtidigt är alla *-are* suffix till substantiv grammatiskt sett maskulina liksom nästan alla generiska referenter. I tredje persons pronomen blir det alltså *han*, vilket trots allt är grammatiskt korrekt och ska vara generiskt, men ofta uppfattas som att det är en man det handlar om.

Vi kommer att använda oss av begreppen naturligt kön⁹ och grammatiskt kön vilka även de behöver en förklaring. Naturligt kön är när texten pekar ut ett faktiskt kön på en bestämd person, det vill säga om t.ex. texten handlar om en kvinna vid namn Lisa så beskriver texten det naturliga könet. Grammatiskt kön är den könsbestämningen som inte är naturlig utan en grammatisk bestämning. I svenska språket är till exempel båtar och månen femininum medan solen är maskulinum. Grammatiskt kön har ingenting att göra med naturligt kön utan är endast en grammatisk konstruktion.

Generiska ord har alltså ett grammatiskt kön och falska generiska begrepp har ett grammatiskt kön som uppfattas som ett naturligt.

Att generiska referenter är problematiskt märks på Svenska språknämndens rekommendationer där Birgitta Lindgren rekommenderar ett generiskt *han* medan Olle Josephson föreslår *den* (Milles 2002:189). Det finns också undersökningar som visar att ett generiskt maskulinum uppfattas som naturligt kön, det vill säga som en man, och att läsare därför upplever sig exkluderade ur texten (Romaine 1994:121).

Falska generiska subjekt är en speciell mekanism som förvisso värderar kön och upprätthåller mannen som norm men den ligger inbäddad i grammatiken och maskerar sig på så sätt. Vi kommer tyvärr inte att kunna göra den ordentliga genomgång av generiska subjekt som egentligen skulle behövas. Detta är på grund av tidsbrist, men vi vill ändå ta upp det och visa på några problematiska exempel. Det är enligt vår mening för lite debatt kring den här frågan som är mer komplicerad än vad till först synes. Ett exempel på falsk generiskhet kan se ut så här:

På stenålder var vi jägare och samlare. *Jägaren* var ofta utsatt för olika typer av faror och *han* lärde sig att alltid vara på sin vakt. Kvinnorna däremot tog hand om andra sysslor.

I det här exemplet är *jägare* en generisk referent som bör omfatta alla människor. *Jägare* böjs sedan, helt korrekt men inte oproblemiskt, till *han*. I exemplets sista mening däremot ser vi

⁹ När vi här talar om naturligt kön är det språkvetenskapliga begreppet och bör inte förväxlas med biologiskt kön. Det skulle t.ex. kunna gå att tänka sig en text som såg ut såhär ”Jag såg en söt liten pojke på gatan. Han verkade vara i tioårsålder. Sedan berättade hans mamma att det var en liten flicka”. I det här exemplet skulle *han* vara det naturliga könet men uppenbarligen inte det biologiska könet.

hur jägarens grammatiska kön, *han* också blir textens naturliga kön då kvinnorna är kvar hemma. *Jägare* upphör då att vara ett generiskt begrepp och innefattar bara männen.

10. Undersökning

Eftersom mekanismerna går in i varandra och är svåra att särskilja kommer vi att redovisa de olika textutdragen och resonera kring dem utifrån de olika mekanismerna som texterna innehåller och visa på hur de olika mekanismerna flätas ihop på ett intrikat sätt. Först kommer vi att diskutera *mannen som norm* och *kvinnan som avvikelse*. Avsnittet efter det kommer vi att diskutera *passiv/aktiv*, *förminskning* och *exkludering*. Därefter *konstruerade dikotomier* och *domäner* efter det *retare* och till sist *falska generiska referenter*. Denna indelning har vi gjort för tydlighetens skull, men eftersom mekanismerna samverkar så kommer det under varje avsnitt komma upp mekanismer som inte är i står i rubriken. Alla kursiveringar som är gjorda i citaten är våra.

10.1 Mannen som norm och kvinnan som avvikelse

Vårt första exempel är hämtat ur en artikel som heter "Läkare får helt nya vapen mot bröstcancer". Det är den enda artikeln i vårt undersökningsmaterial i Illustrerad Vetenskap som enbart handlar om kvinnor. Artikeln berättar om vilka nya behandlingsmetoder, vapen,¹⁰ mot bröstcancer som är under utveckling. Att det handlar om kvinnor framgår redan på artikelns första sida som är en bild på ett kvinnobröst.

Citat 1:Bröstcancer är den sjukdom som kvinnor i alla åldrar fruktar allra mest. Det är förståeligt för allt fler kvinnor drabbas av den – Utan att läkarna kan förklara varför. Varje år får omkring 6000 kvinnor diagnosen och under ett helt liv drabbar detta ungefär var tionde kvinna. (IV 14:44)

Den mekanism vi först vill påvisa är *kvinnan som avvikelse*. I exemplet ser vi att ordet kvinna dyker upp fyra gånger i två meningar. Trots att den kvinnliga domänen redan är tydligt markerad. I det första stycket förekommer ordet kvinna 6 gånger, vilket är hela 7 % av orden. Så fortsätter det, ordet *kvinna* är referent genom hela texten, trots att mycket text handlar om

¹⁰ Att det är en väpnad kamp som skall föras för kvinnans hälsa förstår vi i och med ordet vapen. Men vem är det som skulle slåss för henne?

abstrakta medicinska och tekniska termer. Endast på tre ställen i hela artikeln har skribenten valt att inte kalla referenten *kvinnor* utan benämner istället referenten som patient.

Trots att bröstcancer är en klar kvinnlig *domän* där kvinnan är normen, så framställs hon närmast som *avvikelse*. Och inte bara en gång, utan så gott som konsekvent genom hela texten. Även om det är en kvinnlig domän kan ändå inte det kvinnliga könet tas för givet. Den ständiga upprepningen förstärker känslan av att kvinnan är något avvikande. Det går således även att skönja mekanismen *mannen som norm*, då kvinnan är en avvikelse till den manliga normen. Skribenten reproducerar en bild av henne som någonting som inte kan tas för givet, som någonting annorlunda. Skribenten reproducerar genusföreställningar genom att konsekvent påpeka kön. Enligt Hirdmans modell skulle bilden som ges av kvinnan vara *B* enligt formeln *A – B*.

Att *kinna* är ett vanligt appellativ i både subjekt och i objektsposition märks i dagstidningarna. Vi har hittat tre liknande artiklar i vårt undersökningsmaterial. I artikeln ”Våld riktat mot kvinnor ett jättelikt världsproblem” (Metro 27/11:16) förekommer ordet *kinna* 10 gånger på en artikel med 225 ord, vilket gör 4.4% av orden i löptexten. I samma Metro finns också artikeln ”Många fler kvinnor än tidigare gör lumpen”(Metro 27/11:5) Där förekommer orden *kvinnor* och *kvinnliga* 8 gånger och enbart en gång benämns textens referent *tjejer*.

Vikten av att betona just kvinnor märks tydligt, inte bara i undersökningsmaterialet. På språkbankens frekvensundersökning gav ordet *kvinnor* 26446 utslag bland de presskonkordanser som finns på deras hemsida, ordet *män* gav i sin tur 19052 konkordanser (<http://spraakdata.gu.se>). Ordet *kvinnor* är alltså 58% vanligare än ordet *män* i tidningstext.

På Aftonbladets debattsida (25/10:32) finns artikeln ”Att burqa eller inte burqa –det är frågan”. I denna debattartikel skrivs referenten som *kvinnor/kvinnan* 8 gånger, *tjejer* 4 gånger och *flickor* 1 gång. Detta trots att burqa är ett uteslutande kvinnligt fenomen. Det borde alltså inte vara nödvändigt att ständigt påminna läsaren om att det är kvinnor texten handlar om. Det bör påpekas att det i denna text finns flera ord för samma referent, men det sker ingen referenttransformation¹¹ som vi sker i ett exempel längre ner.

¹¹ Med referenttransformation er en egen term isom vi infört då vi inte funnit någon passande benämning. Med referenttransformation menar vi att referenten vidgar sin extension, genom att bli betecknad för något mer än

Dessa fyra artiklar handlar alla om ämnen som är kvinnliga domäner, där kvinnan är norm. Men det förefaller ändå dels som om mekanismen *mannen som norm* styr, då *kvinnan blir avvikelser* från normativiteten. Men vad händer då med kvinnan i dessa texter när hon i sina egna domäner blir avvikelse? Det som säkert går att säga om hennes roll är att eftersom det hela tiden måste betonas vilket kön referenten har finns här ett särskiljande från normen. Kvinnan blir det väsensskilda från mannen, det som måste betonas. Kvinnan blir *B*. Men vad händer med manliga referenter?

I artikeln i Metro (27/11:12) ”Man fick tio års fängelse för våldtäkter och slag” kan vi se att även om mannen i artikeln vid 4 tillfällen benämns som ”man” så händer det halvvägs in i texten någonting som inte händer i de tidigare exemplen i kvinnliga domäner. ”Vid tre tillfällen har 33-åringen våldtagit kvinnan...”. Ordet *mannen* vidgar sin extension, från att bara vara man till att även vara en *33-åring*. I texten förekommer ordet *kvinnan* vid 6 tillfällen och ordet *mannen* 4 gånger, trots att artikeln handlar om mannen och hans handlingar. För fler exempel finns *23-åringen* i Aftonbladet, en *24-åringen* i DN och en *24-åringen* i Metro¹². Det rör sig alltså om olika personer i varje artikel och är alltså inte samma person som gjort sig känd under namnet *24-åringen*, såsom ibland kan ske under stora polisutredningar.

En annan teknik som används är att mannen går över från att vara man till att kopplas ihop med sitt yrke eller ges en beteckning som hör ihop med hans gärningar, *flickmördaren*, *soldater*, *svensk*¹³. I undersökningen har vi funnit många fler exempel på detta. Ingenstans i vårt undersökningsmaterial har en kvinna genomgått en referentstransformation på ovanstående sätt. Vi hävdar inte att det inte sker, men däremot tycker vi oss kunna se en tydlig tendens i vårt material att detta inte sker lika ofta med kvinnor. Ett annat sätt att beskriva män på är att helt enkelt inte nämna kön i texten. Nedan kommer tre exempel på det:

Citat 2: 46 sitter fast i rysk kolgruva (AB 25/10:30)

En artikel ur Aftonbladet handlar om gruvarbetare som har blivit instängda i en gruva och hur räddningsarbete fortskrider. Det finns tre bilder i artikeln, en med en karta var gruvan är, en

tidigare nämnt. Till exempel om en texts referent kallas *mannen* i början av en text, men senare blir betecknad med sitt yrke eller med åldern har det skett en referentstransformation.

¹² Aftonbladet 26/11:25, Dagens Nyheter 8/11: 5 och Metro 26/11:2)

¹³ Dagens nyheter 8/11:5, Dagens Nyheter 22/11:12 och Metro 27/11:9

med en räddad man på sjukhus och en bild visar en hjälparbetande man som står på marknivå vid gruvan. Detta är en av få artiklar, i undersökningsmaterialet, där kön aldrig skrivs ut. Det framgår istället av att det manliga könet skrivs in i artikelns referenter, gruvarbetarna. Det finns tre anledningar att anta att texten endast handlar om män, den första är personfotona, som båda är på män. Den andra anledningen grundar vi på en för oss logisk slutledning, det finns förmodligen få kvinnliga kolgruvsarbetare i Ryssland. Den tredje och sista anledningen till att vi kan dra slutsatsen att artikeln enbart handlar om män, är just avsaknaden av kvinnor. Om det hade varit så att det hade funnits kvinnliga gruvarbetare med i olyckan skulle troligtvis artikelns referenter ha sett helt annorlunda ut.

För att beskriva gruppen människor som texten handlar om använder sig författaren av två generiska ord, dels arbetare och dels gruvarbetare. Arbetare används 6 gånger i texten, gruvarbetare används 1 gång. Men faktum kvarstår att *arbetare* och *gruvarbetare* används som generiska men fungerar exkluderande i den här artikeln. Texten utgår implicit från en manlig norm där det manliga könet inte behöver skrivas ut eftersom könet tas för givet och är domänbetingat. Det finns ett manligt monopolsystem i den här artikeln som gör att det manliga könet förblir omarkerat. Dagen efter skrev Aftonbladet igen om samma händelse.

Citat 3: Räddade - efter två dygn i gruvan (AB 26/10:25)

Artikeln handlar om arbetarna som har räddats upp ur gruvan och den växande kritiken mot gruvbolagets säkerhetsåtgärder. Det finns en bild på en manlig arbetare som har blivit räddad ur gruvan med tre räddningsmän omkring sig. Artikelns referenter behandlas på samma sätt som i föregående artikel om samma ämne. Artikeln utgår från mannen som norm, det skrivs aldrig ut att den handlar om män, men det framgår tydligt. Återigen används orden arbetare (3 gånger) och gruvarbetare (1 gång) för att beskriva gruppen. Också här skrivs det manliga könet in i referenterna.

Nästa exempel är taget ur Metro den 26/11 sida 4 och visar också på den manliga normen.

Citat 4: Läkare kritiserar för patientsex.

NYKÖPING. En läkare vid ett sjukhus i Södermanlands län kritiserar av socialstyrelsen efter att ha haft en sexuell relation med en kvinnlig patient.

Läkarens kön skrivs aldrig ut i texten utan det förutsätts att det handlar om en man vilket vi får bekräftat genom att patienten läkaren har sex med är kvinna. Det kan förvisso röra sig om en homosexuell läkare men ämnet hade förmodligen behandlats annorlunda om så varit fallet. I den journalistiska talgenren har ofta kvinnor ett sensationsvärde och en kvinnlig läkare som har sex med en kvinnlig patient skulle behandlats och beskrivits på ett annat sätt. Även i detta exemplet ser vi hur den *manliga normen* styr och gör att läkarens kön tas för givet och att det inte blir avmaskerat förrän det ställs mot kvinnan.

Den manliga normen kan även synas på andra sätt. Följande citat är hämtat ur en artikel i Dagens Nyheter som handlar om giriga direktörer:

Citat 5:[...] En framgångsrik man vill ha en ståtlig bostad [...] Så enligt Dag Magnusson gör dessa män precis som de som en gång utvandrade till Amerika. (DN 9/11:9)

Här är det ett samspel mellan mekanismerna *domän*, *exkludering* och *mannen som norm*. Utgångspunkten i texten är att det är män som besitter de höga direktörsposterna och således blir kvinnorna helt uteslutna ur artikeln. Direktörer och framförallt direktörskulturen behandlas som en *domän* med en manlig norm, vilket leder till att kvinnan exkluderas. Mannen blir alltså *A* och kvinnan *Icke A*.

I Illustrerad Vetenskap finns en artikel som heter "Romarnas Waterloo". I texten beskrivs människorna i romarnas fälttåg så här:

Citat 6: Fälttåget omfattade 16500 legionärer och cirka 10000 slavar, tjänare, kvinnor och barn. (IV 13:47)

Bortsett från en intressant värdehierarki där kvinnorna kommer näst sist efter slaverna men före barnen¹⁴ så finns det en presupposition om vilket kön legionärerna och romarna har i texten. Okomplicerat kan tyckas när det gäller legionärer, som i vår doxa är en manlig *domän*. Men romare är ett folkslag med både kvinnor och män. Hur vet vi då att legionärerna är män? Mannen är normen vars kön endast demaskeras när den ställs mot avvikelserna, kvinnan. Återigen ser vi hur mekanismerna *domäner* och *mannen som norm* samverkar.

Det blir väldigt oklart vad kvinnornas roll är i fälttåget. Tjänarna och slavarna har en funktion att fylla. Kvinnorna däremot, är bara kvinnor. Deras roll i fälttåget tänker vi inte spekulera i, men någonting mer borde de ha gjort än att bara vara kvinnor. Att barn beskrivs på det här sättet är inte lika märklig då det ligger i barndomens natur att bara vara barn men att kvinnor beskrivs såhär blir desto mer problematiskt. Kvinnorna och barnen som står efter tjänarna och slavarna framställs som legionärernas ägodelar. Kvinnan blir något annat än mannen, väsensskild från legionärerna, tjänarna och slavarna som uppenbarligen är män allihop. Hirdmans formel *A-B* finns som presupposition i utdraget. Skulle vi byta ut kvinnor mot män i exemplet så blir det lättare att upptäcka hur konstigt det låter. Fälttåget omfattade 16500 legionärer och cirka 10000 slavar, tjänare, *män* och barn.

Intressant när det gäller *kvinnan som avvikelse* är att den ofta kan hänga samman med en typ av missriktad välvilja, på det sättet vi visade i avsnitt 9.2. Det vill säga att skribenterna skriver om kvinnor och påpekar kvinnor för att motverka diskriminering. Intentionen kan alltså mycket väl vara att bryta mot den rådande normen men framställningen och genusmarkeringen gör att skribenten istället för att bryta mot normen bara ändrar form på den. De underliggande värderingarna och doxan är densamma bara formen har ändrat sig.

Kvinnan som avvikelse hör ihop med kvinnan som väsensskild, alltså B. Kvinnan blir ett så främmande element i texten att det måste markeras att hon är kvinna. Det finns en ovilja mot att beskriva kvinnor som något annat än kvinnor, vilket gör att formeln *A-B* återskapas. Kvinnan är något så annorlunda att könet blir viktigare att ange än hennes funktion.

I ovanstående exempel har vi sett att *domäner*, *mannen som norm*, *exkludering* och *kvinnan som avvikelse* samverkar på ett subtilt och intrikat sätt. Domäner styr normen, normen kan exkludera eller göra kvinnan till avvikelse. Vi har sett hur en texts referenter avspeglar dessa förhållanden. Kvinnors kön behöver påpekas även inom kvinnliga domäner.

Sammanfattningsvis så skulle vi kunna säga att en kvinna alltid är en kvinna. Denna typ av mekanism reproducerar genusföreställningar genom att göra henne till en avvikelse, något helt annorlunda. Detta gör kvinnan till en *B-stereotyp*. Mannen har privilegiet att vara mångfacetterad och få egenskaper tillskrivna sitt kön och öka sin referents extension. Mannen

¹⁴ Jämför uttrycket *kvinnor och barn först* där män redan är förutsatta och där kvinnor och barn blir avvikelser.

kan ha andra beteckningar än sitt kön, i jämförelse med kvinnan, som till exempel sitt yrke eller ålder. Mannens kön behöver inte alltid skrivas ut, vilket gör att denna typ av text cementerar stereotypen av mannen som *A* i formeln *A – icke A*. Mannens referent kan också få en utvidgad extension genom att genomgå en referenttransformation och leder på så vis till att mannen har mer egenskaper än en kvinna, och framförallt så påpekas det konsekvent att mannen inte är en kvinna, vilket även stärker den manliga stereotypen som *A*.

10.2 Passiv/aktiv, förminskning och exkludering

Nästa tre citat är hämtade ur artikeln ”Bättre hjärnor gav kreativ big bang” som finns i IV.

Texten handlar om hjärnans evolution och vad som hände när människan plötsligt blev kreativ. Vi har valt att stycka upp citaten för att kunna analysera dem lite djupare och visa på hur mekanismerna samverkar.

Citat 7: Enligt denna teori föredrog kvinnor män med en hög intelligens. Kanske var intelligenta män sexigare, eftersom deras klokhet innebar nyttiga egenskaper. *Eller så var deras höga intelligens endast en god indikator på andra önskvärda egenskaper som generell hälsa och stark överlevnadsförmåga - just den typen av egenskaper som kvinnan vill föra vidare till sina barn.* (IV 12:38)

Den första mekanismen som vi vill visa på är *passiv och aktiv*. Mekanismen handlar inte bara om subjekt och objekt, utan det passiva kan även finnas i beskrivningen av subjektet. *Deras* som står på första raden syftar på män med hög intelligens. I det här fallet är kvinnan ett subjekt, *vill* är ett mentalt verb som uppfattas passivt i kontext med efterledet *föra vidare*. Mannen är inte heller direkt aktiv i meningen men placeringen av mannen och hans goda egenskaper som är det första subjektet, i vår kursiverade mening, gör att tyngdpunkten läggs på mannen och på hans egenskaper. Kvinnan blir ett passivt subjekt och en förmedlingslänk mellan mannens goda egenskaper och barnet. Vi kommer att återkomma till mekanismen passiv/aktiv.

I det här exemplet går det också att tala om *mannen som norm*. Det är mannens goda egenskaper som är det viktiga. Kvinnan är exkluderad från de goda egenskaperna. Formeln *A-B* är påtaglig i texten där kvinnan får funktionen av ett reproduktionsobjekt.

Det går även att skönja en *konstruerad dikotomi* och hur kvinnan blir den svagare parten i en den genom att bli reducerad till ett reproduktionsobjekt. Kvinnor i den här texten inskränks till att ”att föredra” partner för fortplantningens syfte och blir således natur, medan mannen får ta den starkare delen av den konstruerade dikotomin, det vill säga kultur med intelligens.

Kvinnor kan bli *exkluderade* ur en text på många olika sätt. Exkludering som effekt eller resultat för den kvinnliga läsaren dyker upp i några av de andra exemplen. Men nästa citat är en speciell språklig mekanism där kvinnorna försvinner ut ur texten.

Citat 8: De smarta spelade musik, diktade historier, gjorde smycken, målade och utvecklade kreativa historier – och fick lättare tillgång till kvinnor och därmed fler barn. På så sätt växte de bättre hjärnorna fram till följd av ett naturligt urval. (IV 12:38)

Utdraget är problematiskt på många olika plan. Men den första mekanismen vi skall ta upp är *exkludering*. Att det här utdraget exkluderar kvinnor ur kulturen är inte svårt att se. Människan började enligt texten spela musik och dikta historier och hennes hjärna gav ”sex appeal”, om hon är en man vill säga. Att det generiska uttrycket *de smarta* endast gäller män, framgår i stycket efter där det visar sig att dessa egenskaper lättare ger tillgång till kvinnor som kunde föda barn åt dem.

Det finns även en *förminskningsmekanism* i det här stycket där kvinnors enda roll blir att föda barn. Här står det återigen kvinnor och bara kvinnor, inte partners eller kanske i det här fallet barnaföderskor. *De smarta* för historien framåt och kvinnorna föder deras barn. Kvinnans roll i evolutionen har blivit förminskad till ett reproduktionsobjekt.

Det finns också en *passiv/aktiv* mekanism i exemplet. *De smarta* är textens subjekt som gör en massa olika saker, kvinnorna är textens objekt och barnen blir effekten som förklarar varför männen ville ha tillgång till kvinnorna eller snarare varför det var viktigt. Kvinnornas roll blir dubbelt passiv, de är både objekt i citatet och återigen ett avelsobjekt, och *barn* är konsekvensen.

Det går även att skönja mekanismen *mannen som norm* i texten. Det finns en manlig blick i texten som är utpräglad heteronormativ. Mannen för utvecklingen framåt, skapar och blir intelligentare, kvinnan blir en tillgång i mannens utveckling, en barnaföderska. På så sätt beskrivs kvinnan som väsensskild och ett reproduktionsmedel, hon tillhör inte *de smartas* gemenskap, formeln *A-B* finns implicit i texten. Nästa exempel är hämtat från samma artikel:

Citat 9: Det finns fler lågt begåvade män och fler manliga genier. Det betyder att det är männen – och kvinnors val av dem – som spelar huvudrollen i evolutionen. (IV 12:39)

Exemplet tydliga fokus på män och männens historia gör att det inte är svårt att se *mannen som norm* som en mekanism i texten. Även med Illustrerad Vetenskaps biologiska syn på evolutionen skulle det vara lika naturligt att skriva om kvinnornas ”intelligensstabilitet” och val av män som evolutionens drivkraft. *Mannen som norm* är alltså inte kontextbundet utan ligger i språket och i beskrivningen. Utan att ge oss in på de ”fakta” som tidningen refererar till så är det männen i texten och deras utveckling och intelligens som är normgivande och kvinnornas som är avvikelsen.

Det går även att utröna en *passiv/aktiv mekanism*. Mannen är aktiv och den som driver utvecklingen framåt. Mannen är också meningens subjekt. Kvinnan är en bisak i meningen och tydligen i evolutionen. Kvinnan blir passiv i meningen och syftar bara till att förklara hur mannens agerande fungerar. I exemplet finns också utskrivet att kvinnans möjlighet att påverka mänskligheten ligger i hennes val av män. *Val* är ett neutralt substantiv som varken är passivt eller aktivt, men kan mycket väl vara både och beroende på kontexten. I det här exemplet framstår *val* dock som relativt passivt, vilket också går att se rent grammatiskt då *Det betyder at det är männen som spelar huvudrollen i evolutionen* är en huvudsats i sig. *Och kvinnornas val av dem* är inte nödvändigt för satsen. Kvinnan är även i det här exemplet väsensskild från mannen som är huvudrollsinnehavare. Kvinnan är inte mycket mer än ett reproduktionsobjekt.

Vi kan även skymta den *konstruerade dikotomin* natur/kultur i texten där kvinnan, hennes val och barnafödande blir natur och mannens genialitet blir kultur. Denna konstruerade dikotomi och doxa har förmodligen påverkat skribentens val av ord och syntax, och i förlängningen

läsaren genom skribentens ordval. Enligt Hirdmans könsstereotyper blir mannen A och kvinnan B.

I Illustrerad Vetenskap (12:46) finns en kort faktaruta om män och kvinnors intellektuella förmågor. Huvudtanken är att det ena könet inte är mer intelligent än det andra, men att de är bra på olika saker. Män är bäst på att lösa rumsliga uppgifter medan kvinnor är bäst på att hitta likheter och skillnader på föremål samt komma ihåg deras placering. Men det är inte bara det texten säger:

Citat 10: Mäns och kvinnors intellektuella förmågor är olika, bland annat för att de manliga könshormonerna redan under fosterutvecklingen får hjärnans nervceller att bilda nätverk, som är unika för män. (IV 12:46)

Den första mekanismen är den tydliga *manliga normen*. Först och främst för att allt fokus ligger på männens utveckling och att kvinnans intellektuella förmågor försvinner ur texten. Det finns därför även en *exkludering* i det här exemplet. Detta händer då kvinnor först finns med i texten, men sedan beskrivs hon bara genom att hon saknar männens unika nervceller. Ordet *unik* blir också problematiskt här. Det pekar på att kvinnor överhuvudtaget inte bildar nätverk eller i alla fall långt senare än under fosterutvecklingen. Ifall kvinnor och män bildar olika nätverk beroende av sina könshormoner, borde inte det ena vara mer unikt än det andra. *Unik* implicerar här en form av väsensskildhet, att mannens nätverk är helt olika kvinnors, om de överhuvudtaget har några. Mekanismerna *exkludering* och *mannen som norm* går ofta in i varandra och *exkludering* förstärker i det här fallet mekanismen *mannen som norm*.

Enligt Hirdmans modell är beskrivningen av kvinnor i detta citat en kombination av formlerna *A-a*, då kvinna beskrivs som en sämre form av mannen utan de unika nätverken, och formeln *A-B* då kvinnan också kan uppfattas som helt väsensskild då könen har olika intellektuella förmågor. Fokus ligger hela tiden på mannen och hans utveckling vilket gör att kvinnan beskrivs ofördelaktigt enligt bägge formlerna.

Nästa två exempel kommer ur Illustrerad vetenskap (12:55) och handlar om minnet och minnets funktioner.

Citat 11: Medan vi är unga kommer vi ihåg detaljer – till exempel vad flickvännen hade på sig på skoldansen, hur klassrummet var inrett och hur det luktade. (IV 12:55)

Pronomenet *vi* är ofta problematiskt i en text eftersom det kan omfatta alltifrån två personer till hela mänskligheten. Det är helt godtyckligt vilka som egentligen innefattas i ordet *vi*. I den här artikeln verkar det vid första anblick vara så att ordet står för hela mänskligheten, men tydligen inte. *Vi* betyder alla som kommer ihåg hur flickvännen luktade, alltså män och eventuellt lesbiska. Således är mekanismerna som samverkar här *mannen som norm* och *exkludering*. Det är den manliga blicken som är utgångspunkten för texten. *Exkluderingen* sker när de heterosexuella kvinnorna blir bortfiltrerade ut textens *vi*. Senare i artikeln filtreras även de homosexuella ut ur *vi* –gemenskapen:

Citat 12: Kanske är detta sätt att minnas en rest från *vår* tid som jägare och samlare. *De unga männen* behövde veta exakt hur de skulle hantera spjutet, bågen och pilen och var någonstans det fanns ett träd som de eventuellt kunde söka sin tillflykt till – *de unga* såg med andra ord till att skaffa mat till gruppen. (IV 12:55)

Vi används genomgående i hela artikeln men det är först i slutet av texten då detta utdrag dyker upp som vi förstår vilka *vi* egentligen syftar på. *Vi* är nämligen heterosexuella män. *De unga* som beskrivs på sista raden är också begränsat till män.

Det finns tre tydliga mekanismer som samverkar i texten. Den första mekanismen är *mannen som norm*. Enligt texten präglas vårt minne av ett historiskt arv. Att det är männens arv det handlar om impliceras när texten talar om minne och intelligens, som uteslutande rör män. Mannen är normen för minnet, att nyare forskningen hävdar att kvinnor också jagade verkar inte ha intresserat skribenten.

Den andra mekanismen är *exkluderande*, *vi* som först uppfattas som hela mänskligheten, visar sig senare stå för *vi* – män. Exkluderingen blir i hela kontexten ganska bisarr, inte nog med att kvinnan inte hade någonting med förhistorien att göra, hennes minne måste också se helt annorlunda ut då hon tydligen saknar den rest från *vår* tid som jägare vilken utvecklat människans minnesfunktioner.

Den tredje mekanismen är *domän*. Jagandet och samlandet blir här manliga domäner. Som alltid när det gäller forntiden så handlar det mycket om spekulationer. Genom att skribenten följer doxa och gör jagandet till en manlig domän, där inga kvinnor alls har tillträde, återskapas genus i texten. Mannen får egenskaper som hör samman med hans fornhistoriska erfarenheter som jägare. Domänmekanismen har säkert påverkat att kvinnan blev exkluderad i texten, jakt handlar om män och därför upphör skribentens *vi* att vara generiskt. Kvinnans *exkludering* genom *domän* förstärker också mekanismen *mannen som norm*. Det finns ett samspel mellan olika typer av problem och mekanismer som samverkar för att värdera kön.

I detta utdrag är kvinnan helt frånvarande, vilket ger Hirdmans stereotyp *A – Icke A*. Men det finns även ett strå av *A – a* formeln trots att hon inte finns med. Eftersom hon måste sakna den minnesfunktion som mannen har, impliceras att hon är en sämre kopia av honom.

I Illustrerad Vetenskap finns en notis som heter ”Män är klokare än kvinnor”. Texten bemöter tesen att det finns intelligensskillnad mellan könen men hävdar att det finns speciella intellektuella styrkor som är specifika för kvinnor och män. Men trots textens ”ädla” syfte så smyger det in en *förminskning* av kvinnans intellektuella förmågor.

Citat 13: Kvinnor är generellt *bättre* på språk, medan män är *bäst*, när det gäller att lösa rumsliga uppgifter som att vrida på en kub i tankarna.(IV 12:37)

På två sätt har detta citat en *förminskande* effekt för kvinnan. För det första är kvinnor bara *generellt* sett bättre på språk, medan män är *bäst* på sitt område. Ordet *generellt* antyder att det är ganska liten skillnad, att det i stora drag bara skiljer sig en aning mellan könen. En begåvad man kan fortfarande vara bättre än kvinnorna. För det andra är kvinnan generellt *bättre* på språk i jämförelse med mannen som är *bäst* på sin egenskap. Dessutom skulle man kunna läsa ut ”*män är bäst*”, som en egen förminskande mekanism. I det här exemplet går det att läsa stereotypen *A-a*, där kvinnorna är en aning sämre än mannen som är *bäst*. Det går också att se *A-B* modellen där kvinnors och mäns egenskaper är essentiellt olika.

Mekanismen *förminskning* kan se ut på många sätt. Ett annat kan vara att bli associerad via en annan människa och således ej vara tillräckligt intressant som egen person.

Citat 14: Nu kämpar Kurt Cobains änka om att få tillbaka vårdnaden om sin dotter.(AB 26/11:45)

Kvinnan som är Kurt Cobains änka, Courtney Love, får i denna text inte stå som egen person. Trots att hennes man dog för cirka tio år sedan och hon är en framgångsrik och känd kvinna skrivs inte hennes namn ut. Hon tonas ner i texten och genom att hon görs till sin mans fru förminskas hennes egen karriär. Denna typ av omskrivningar hör i och för sig ihop med nyhetsvärde och det begränsade utrymmet i journalistiska texter. Även män kan bli associerade med sina fruar eller flickvänner. Detta är särskilt vanligt om de är tillsammans med någon kunglighet. Den journalistiska talgenren eller praxisen kring den här typen av referentbenämningar är ambivalent och det handlar inte bara om män och kvinnor utan lika mycket om status, aktualitet och andra faktorer.

Förminskning är en mekanism som används för att underminera, i dessa exempel, kvinnan. Detta kan göras dels genom att framhålla mannen som bättre, dels genom att benämna en kvinna som någons änka och således göra hennes döde man viktigare och mer intressant än henne själv.

Nästa citat kommer från en artikel som handlar om fotomodellen Anna Nicole Smith och hennes viktnedgång.

Citat 15: Den nya looken uppger hon är resultatet av ett bantningspreparat. (AB 26/10:26)

Här är ytterligare ett exempel där kvinnan beskrivs som passivt subjekt i enlighet med *passiv/aktiv mekanismen*. Anna Nicole *uppger* som är ett relativt kraftlöst passivt verb. Passiviteten ligger i att hon framställer sig själv som en effekt och inte som ett aktivt handlande subjekt. Det är alltså inte Anna Nicole själv som ligger bakom den nya looken utan bantningspreparatet.

I passivitet ligger också en *förminskning* där Anna Nicole Smith inte är förmögen att själv gå ner i vikt. Meningen är märklig över huvud taget och hur skribenten tänkt är oklart. Modellen är en kontroversiell person och det är möjligt att skribenten väljer att beskriva henne på det sättet för att driva med henne som person. Än en gång är den journalistiska talgenren

intressant att analysera närmare., En kvinna med mer auktoritet än Anna Nicole Smith hade förmodligen inte blivit beskriven som i exemplet. Vad som är intressant att fråga sig blir därför: Skulle en man någonsin kunna vara ett resultat av ett bantningspreparat, eller är den här typen av passivitet något som bara kan användas i beskrivningen av kvinnor?

Naturfilmer har länge haft en strategi att föra över mänskliga egenskaper på djuren för att på så sätt spegla djurens liv men också människors. Naturfilmerna gör därför ofta utsagor kring manligt och kvinnligt och reproducerar på det sättet genusföreställningar. Ofta är denna beskrivning starkt doxaknuten och essentialistisk. Att naturfilmer ibland har en sådan essentialistisk tanke när de kopplar djurens beteende till mänskligt finns det en hel del skrivet om.¹⁵

Citat 16:Tikar föredrar sex med gentlemen [...] I djurriket brukar det för de flesta hannar vara effektivt att visa upp sin styrka och aggressivitet, när de skall imponera på en hona och därmed få para sig med henne. (IV 14:22)

I det här fallet handlar det inte om kvinnor och män utan om hyenor. Trots det så handlar det fortfarande om att beskriva kön och dessutom implicit mänskligt kön. I exemplet märks den kopplingen extra tydligt då skribenten valt att beskriva de manliga hyenorna som *gentlemen*¹⁶. I det här exemplet blir det kvinnliga *passivt*, tikarna föredrar att fortplanta sig med mindre aggressiva hanar. Hannarna är *aktiva* och visar upp sig, imponerar och får para sig. ”Få para sig” är visserligen en passiv fras, men blir i det här exemplet priset för alla ansträngningar.

Passiv/aktiv-mekanismen i text värderar kön och reproducerar genus genom att framställa ena parten som passiv och viljelös. Ibland ligger passiviteten i att en grupp bestäms som subjekt och den andra blir objekt men det är ingen tillförlitlig regel. De finita och infinita verben är oftast mycket mer talande, hur aktiv personen är och vilken möjlighet den har att påverka sin situation. I journalistisk text används den här typen av stilgrepp ofta och det gäller inte alls bara kön. Som nämndes tidigare i Anna Nicole - exemplet handlar det mycket om makt och vilken auktoritet personen har. Det går inte att säga att det bara är kvinnorna som blir

¹⁵ Se t.ex. Mills, Sarah, 1995: 207-239

¹⁶ Här har vi också ett bra exempel på en dikotomi. Gentleman är kultur medan ordet tik har en stark koppling till fortplantning och natur.

beskrivna som passiva men det kan vara ett effektivt sätt att undersöka varför en text uppfattas som problematisk.

Förminskning används för att nedvärdera vissa typer av egenskaper till genus och på så sätt nedvärdera både personen själv och personens genus. *Förminskning* blir oftast stereotypen *A-a* där kvinnan uppfattas som en sämre kopia men kan även producera formlerna *A-B* och *A-icke a* beroende på kontexten.

Exkludering kan uppstå som effekt för en läsargrupp, men det kan även vara en rent språklig mekanism. *Den manliga normen* får ofta exkludering, men även förminskning, som effekt. Vanligt med exkluderingsmekanismen är att den producerar *A – icke A*.

10.3 Konstruerade dikotomier och domäner

Konstruerade dikotomier är vanliga i journalistisk text för att kontrastera och skapa dynamik i en artikel. I Aftonbladet ser vi ännu ett exempel på natur/kultur dikotomin.

Citat 17: ARKELSTORP. Hon bor i en liten villa i skogen. Han äger ett helt hus på Östermalm i Stockholm. Hon köper choklad till extrapris i snabbköpet. Han köper sin choklad i specialbutik. Liselott Rosenkvist, 39, tjänar 138 000 kronor per år. Skandias ordförande Bengt Brauns årslön ligger på 6,5 miljoner. (AB 25/11: 8-9)

Texten handlar om hur Liselott Rosenkvist får personifiera småspararnas kritik mot Skandia. Liselott och hennes man har skrivit ett brev till Skandias styrelseordförande Bengt Braun och förklarat hur de har blivit bemötta. Liselott Rosenkvist bor i en stuga ute i skogen vilket onekligen är en koppling till natur och Bengt Braun mitt i ”kulturens högcentrum” Östermalm. Dramaturgin i artikeln är också delvis uppbyggd kring den lilla människan mot överheten, men det ligger även en motsats i kvinna – man. Det finns både en ekonomisk maktmotsats och en maktrelation mellan könen som fungerar som kontrast. Dessa två motsatspar är *konstruerade dikotomier* där Liselott och Bengt utmålas som två skilda företeelser.

Artikeln är även uppbyggd kring en dikotomi på ett layoutmässigt och strukturellt plan. Den upptar en hel dubbelsida, där ena sidan har en bild på Liselott Rosenkvist och en faktaruta om hennes inkomst, civilstatus, ålder och yrke. Bredvid rutan står hennes titel, undersköterska, inringat i rött. På den andra sidan finns exakt samma uppgifter på Bengt Braun som är styrelseordförande i Skandia. Även hans titel står i rött utanför hans faktaruta. Den här typen av motsatser är problematiska och bör heller inte förenklas. Det är vanligt att kvinnan får personifiera den lilla människan, maktlös mot överheten men inte nödvändigt. Det kan även vara pensionärer eller barn. I det här fallet hade hon och hennes man skrivit brevet tillsammans, men Liselott Rosenkvist blev ändå fokus för artikeln. När det gäller motsatspar och *konstruerade dikotomier* är det snarast intressant att se det som en del av talgenren.. Journalistisk text försöker ofta använda sig av personer för att kunna personifiera olika åsikter. Det blir lättare för läsaren att kunna identifiera sig med riktiga personer och därför är motsatspar en central komponent av den komplexa journalistiska talgenren.

I denna artikel ser vi hur *A-a* och *A-B* stereotypen samverkar. Liselott Rosenkvist har uppenbart inte lyckats lika bra som Bengt Braun, om vi tittar på de ekonomiska förutsättningarna. Vi ser även hur det finns en väsensskildhet mellan dem.

Samma typ av *konstruerad dikotomi* finns i Aftonbladet (1/11:26) i en artikel som handlar om nedskärningarna i landstinget och höjningen av topptjänstemännens löner. Tv4 har gjort en undersökning där de granskar löneutvecklingen hos direktörer inom landstinget. De undersöker också hur landstingens ekonomi har blivit sämre. I den här artikeln syns den konstruerade dikotomin på en lexikal nivå, när författaren vill sätta *landstingsdirektörernas* löneökning i relation till någonting och väljer då att jämföra med *undersköterskornas* löneutveckling. Än en gång motsättningen rik – fattig, man – kvinna som är mycket vanlig i kvällstidningsvärlden. Det finns även en tredje dimension i den typen av strukturell motsättning som är makt – offer. Bengt Braun är i första exemplet makten och orsaken till offrets, Liselott Rosenkvists låga lön. Det finns en stark koppling mellan *konstruerade dikotomier* och *domäner*. De egenskaper som tillskrivs parterna i dikotomierna skapar kan också skapa domäner. Mannen har till exempel oftast setts som kultur och därför har teknik också blivit en, traditionellt sett, manlig domän. I det här exemplet blir det en kvinnlig domän att representera den fattiga, förtryckta som slåss mot överheten. Hon blir den enkla människan i kamp mot makten. Det är också viktigt att se mannens domän som maktfullkomlig som inte heller är speciellt smickrande.

Konstruerade dikotomier är problematiska. Vi hittade i vårt undersökningsmaterial ett exempel på när en man var den svaga, enkla människan i kamp mot överheten. Artikeln handlar om 87-årige Arvid som bor på ålderdomshem och bara fick ett halvt ägg till frukost på grund av nedskärningar (AB 26/10:12). Dramaturgin, eller språkspelet, för den här typen av motsättningar verkar fungera så att alla typer av utsatta grupper som kan väcka sympati kan personifiera den lilla människan mot överheten. Genom att kvällstidningarna såpass ofta som de gör väljer att använda kvinnor så reproduceras genusuppfattningar där mannen blir norm och symboliserar makten. Självklart gäller det här även andra grupper som t.ex. pensionärer som får finna sig i att bli beskrivna som offer för systemet. Det behöver inte alltid vara smickrande att bli beskriven som den starka delen i en dikotomin heller. Tänk på manliga direktörer som ständigt får framstå som maktfullkomliga plundrare.

Det finns också exempel på när mekanismen *konstruerade dikotomier* används för att beskriva personer på en lexikal nivå:

citāt 18: Engelska skådespelarskan Sadie Frost går inte ut på den röda mattan utan en blodröd klänning. (AB 26/10:4)

citāt 19: Kylie Minogues lillasyster, sångerskan Danni, i slinkig röd klänning. (Ibid)

citāt 20: Rockfarfar, Mick Jagger i Rolling stones, har stenkoll på trender. Här i en röd kavaj på senaste spelningen i Zürich. (Ibid)

Rött är den färg som gäller i modevärlden nu enligt Aftonbladet. Tre kända personer får personifiera trenden och adjektiven som beskriver kläderna på bilderna beskriver indirekt även personerna. Två av personerna är kvinnor, Sadie Frost och Danni Minogue, och de är iklädda klänningar som beskrivs som *blodröd* respektive *slinkig röd*. Blod är en tydlig koppling till natur, inte bara rent bokstavligt utan även som metafor för svallande blod och sexualitet. Slinkig kan visserligen syfta på tyget som sladdrigt och slapt hängande, men detta är knappast något som karakteriserar klänningen på bilden. Snarare går tankarna åt den sexuella konnotationen som slinka och slinkaktig har. Om en man skulle bära ett plagg med slinkig kvalité skulle aldrig till exempel en kavaj beskrivas som slinkig, utan istället som löst

hängande. Ordet *slinkig* är därför problematisk även på semantisk nivå i dess starka kvinnliga och sexuella konnotation.

Den tredje personen är en man, Mick Jagger, och han är iklädd en *röd kavaj*. Både *stenkoll på trender* och *kavaj* signalerar någon med förfinad smak, en kulturell dimension. Det må vara lite spekulativt att säga att Jagger står för kultur i dikotomin, men det är å andra sidan högst otroligt att vi någon gång skulle få läsa om Jagger iklädd en *slinkig röd kavaj*.

I kvällstidningar används ofta motsatspar för att skapa dramatik och spänning i texten. Ofta ställs just kvinnor och män mot varandra. I ett sådant motsatspar får kvinnan ofta företräda "folket" eller den "lilla människan" mot någon typ av bov eller auktoritet. Att ständigt använda sig av samma sorts strukturella dikotomi är att befästa bilden av kvinnan som maktlös och mannen som norm. Domän kan också märkas i ordvalet, som i exemplet ovan där kvinnan kopplas till natur och mannen kulturen. Domäntänkande är tydligt kopplat till doxa och när det används i text så reproduceras olika klassiska stereotyper. Att kvinnor blir iklädda en *slinkig klänning* befäster genus på det sätt att sexualiseras kvinnan och återskapas som reproduktionsobjekt, således kvinnan som *B*.

Wittgenstein talade om "mening is use"; om att bruket skapar mening så påverkar också språkanvändandet hur vi uppfattar verkligheten. Den journalistiska talgenren och praxisen påverkar därför vår uppfattning av verkligheten. Direktörer blir bovar, kvinnor och undersköterskor blir offer. Beskrivningar av kvinnor med sexuella konnotationer förstärker sexualiseringen av kvinnor generellt. Dessa *konstruerade dikotomier* och motsatspar förstärker värderingar och fördomar kring kön och genus. Dramaturgi i tidningstexter är förmodligen viktig för att hålla intresset uppe, problemet är snarast att talgenren skulle behöva vidgas och nyanseras.

Domäner används ofta som identitetsskapare, läsaren ska känna igen sig i texten. Det kan också användas beskrivande.

Citat 21: Palestinska kvinnor köper frukt och grönsaker inför Rama... (AB 26/10:12)

Denna text handlar om hur palestinska kvinnor från Hebron, Västbanken, provianterar inför Ramadan. Här har vi ett exempel på hur mannen blir *exkluderad* ur texten. Mat är tydligen en kvinnlig domän där männen inte existerar. Texter exkluderar inte bara kvinnor. Det kan även gälla män. Det är en fråga om domän men finns också som en del av den journalistiska talgenren och språkbruket där vissa företeelser har blivit konventionaliserade och könsbundna. Det här exemplet problematiseras dock av en bild bredvid texten, tagen vid ett grönsaksstånd med tre män och en kvinna. Det är oklart om texten är tänkt som en bildtext eller om bilden är ditplacerad för att illustrera texten. Är det en bildtext så är det märkligt att skribenten skriver om kvinnor som handlar mat när det är fler män på bilden. Är bilden bara där för att kommentera texten så är det ett intressant domäntänkande. Är det verkligen bara kvinnor som handlar? Texten gör i båda fallen en koppling mellan kvinnor och matinköp som stödjer sig på domäntänkande.

I Aftonbladet finns en artikel som handlar om Milano som resmål och mer specifikt om shopping. Shopping i sig är ett intressant ord som mer och mer har blivit en kvinnlig domän. Shopping står för ett impulsivt konsumerande till skillnad mot ett mer rationellt handlande eller inköp.

Citat 22:Bli inte förvånad om du måste betala 10 000 kronor för en klänning eller 3 000 kronor för ett par skor... Och räkna med att möta äldre damer som är så snyggt och chict klädda att tanterna på äldreboendet i Sverige borde bli gröna av avund. (AB 2/11:32)

Att shopping är kvinnlig *domän* märks tydligt på det ovanstående citatet. Att klänningar tas upp som ett presumtivt inköpsplagg för en turist i Milano, implicerar att det är en kvinna som är tänkt som läsargrupp. Att ”tanterna på äldreboendet” är de som borde vara avundsjuka på välkläddhet istället för ”äldre människor” visar också på att shopping anses vara en kvinnlig domän. I detta exempel reproducerar författaren genus genom att könsbestämma målgruppen och således exkludera männen från artikeln. Även i nästa citat förutsätts målgruppen för artikeln, och domäntänkandet och stereotyperna kring kön befasts.

Citat 23:Männens egna friggebod. Designern Bob Dare har tagit fram en lösning för män som vill kunna smita ifrån äkta hälft, sambo, barn eller plikter utan att sänka sin standard för mycket: High tech friggeboden. (Metro 26/11:24)

Teknik anses vara en manlig *domän*. Hi tech- friggeboden blir en plats där män kan smita ifrån omvärlden utan att kompromissa med det som gör dem till män, tekniken och standarden. I detta utdrag ser vi hur mekanismen *domän* och *exkludering* samverkar till att kvinnan blir helt icke närvarande i enlighet med $A - icke A$. Men vad kan hända när en kvinna kommer in på den manliga teknikdomänen?

Citat 24:För tjejer är det lite besvärligare med sladdarna. Vi har inga bröstfickor eller innerfickor utan får ha telefonen i linningen, byxfickan eller i jackfickan. Den långa sladden trasslar lätt in sig eller fastnar i smycken, blusens eller jackans knappar. (DN 9/11:13)

Den första mekanismen som vi skulle vilja redogöra för är här *domän*. När kvinnan kommer in i den manliga teknikdomänen är det naturligt att hon får problem med den. Artikeln ingår i en större artikelserie där olika tekniska prestanda mellan frihandstillsatser jämförs. Genom att markera ”sladdgömmande” som ett kvinnligt problem så blir också den tekniska prestandan något som gäller det omarkerade könet, mannen. Domänmekanismen hör samman med *språket som identifikationskapare*, som vi tar upp i avsnitt. 4.3. Domän används för att få läsare att identifiera sig i texten. Denna identifikation är dubbel, ena sidan går ut på att skriva om sådana saker som en speciell målgrupp kan identifiera sig med, den andra sidan är att texten också skapar och upprätthåller domäner genom att läsaren identifierar sig med sin könstillhörighet och dess konstruerade egenskaper och brister. Genom att betona att vissa företeelser hör samman med vilket kön personen har så reproducerar texten genusföreställningar. Utan att bli för spekulativa så tror vi att sladdar som trasslar in sig i knappar och i kläderna är ett problem som även gäller män. Kvinnor får tydligt iscensätta en mindre kompetent människa, stereotypen *A-a*.

Domäner befäster stereotyper mellan kön eftersom det kan leda till att ena könet blir exkluderat. En domän kan förutsättas vara könsbunden och på detta sätt bli en självuppfyllande profetia om genus. Det finns även en *förminskande* mekanism i citatet som hör ihop med stereotypen *A-a*.

10.4 Retare

Det finns vissa kontexter där det tydligen fortfarande är fullt legitimt att förminska ett kön. Det här exemplet är hämtat från en liten tankebobla som finns i ett avsnitt som heter "Hjärnans mysterier":

Citat 25: Män klokare än kvinnor.

NIX. Trots att skojfriska män påstår att kvinnor bara har fyra hjärnceller – en till varje spisplatta - så är sanningen den att vi är lika kloka, men att vi har olika intellektuella styrkor (IV 12:22).

En sak som gör det här exemplet intressant är dess position. Citatet fungerar som en *retare* för att väcka intresse och leda in läsaren i texten. Det förefaller att vara ett harmlöst skämt. Men genom att det faktiskt skrivs ut så reproduceras genus och bilden av kvinnor som en kombination av *A-a* och *A-B*. Genom att författaren spelar på doxa förs myten om den mindre intelligenta kvinnan som är bäst lämpad till hushållsgöromål vidare.

Retare kan användas för att få läsare att identifiera sig med texten. Men genom att rikta sig till en målgrupp som kan identifiera sig kan den också alienera andra läsare från texten. Orsaken till att det fungerar alienerande är att den manliga blicken och männens skämt sätts som norm. Kvinnan blir således ett objekt för skämtet, passiv och dessutom idiotförklarad.

Det finns alltså en *mannen som norm* mekanism. Skämtet handlar om hur män ser på kvinnor och utgår ifrån män. Det skulle lika gärna kunna vara tvärtom att männen blir utsatta för den här typen av skämt i *retar* position och det förekommer. Vi har inget sådant exempel i undersökningen men även dessa *retare* brukar vara problematiska i sin koppling till *domän* och de har ofta en utpräglad manlig heteronormativ blick.

Ett liknande *retare* finns i samma tidskrift högst upp på en sida i en artikel om hjärnkirurgi, citatet kommer från en fransk 1800-tals antropolog.

Citat 26: Kvinnors hjärnor representerar den lägsta formen av mänsklig utveckling. (IV 12:70)

Även det här citatet fungerar som en *retare* för läsaren att fortsätta läsa artikeln. Återigen är det citatets position som är utmärker att det är en *retare*. Citatet finns ovanför löptexten i ett annat typsnitt. Så även i det här fallet har skribenten inte själv sagt någonting utan valt att använda sig av någon annans ord. Men att den här typen av *retare* används är talande nog. Gamla antaganden används här som en strategi för att intressera läsaren och leda oss in i texten men genom att spegla gamla föreställningar om den underlägsna kvinnan så påverkar *retaren* också läsaren och reproducerar samma föreställningar, i det här fallet formeln A-a. Det den manliga blicken och normen och tydlig i exemplet. För att betona det absurda i exemplet kan vi byta ut kvinnor mot män i exemplet:

Mäns hjärnor representerar den lägsta formen av mänsklig utveckling

Det här exemplet blir mest märkligt och svårt att förstå. Om man instället byter ut kvinnor mot svarta så märks det tydligt hur problematiskt *retare* kan vara. Hade det stått att svarta representerade den lägsta formen av utveckling hade skribenten förmodligen blivit nerringd av ilska läsare. Vissa saker kan inte hävdas ens i en *retare*.

Nästa citat är hämtat från en artikel i IV som handlar om en ny typ av röntgenkamera som kan se genom material:

Citat 27: Hur ser hon där ut utan kläder? Vad sysslar de med bakom den där väggen? Rikta den nya terahertzkameran mot kvinnan eller väggen, så kan du stilla din nyfikenhet. (IV 13:33)

Det här utdraget är ett typiskt exempel på en *retare*. Utdraget är placerat precis i början av ett textstycke och har en lättsam ton. Skribenten vill leda läsaren in i texten och få läsaren intresserad. Det finns ett tydligt *mannen som norm*-tänkande i utdraget, det är en heteronormativ manlig blick som leder läsaren in i texten¹⁷. Kamerans viktigaste allmännyttiga funktion blir voyeuristisk, en möjlighet för män att observera kvinnor utan att dessa är medvetna om det. Voyeurism är ett klassiskt tema som återkommer i kulturen, tänk bara på alla dokusåpor, amerikanska collagefilmer med mera. Manlig voyeurism är något som finns underliggande i vår doxa.

¹⁷ Självklart går det att tänka sig att texten riktar sig till homosexuella också men det känns orimligt att det är textens utgångspunkt.

Voyeurism-temat är ofta knutet till de konstruerade dikotomierna *kropp/själ* och *kultur/natur*. I citat 27 ovan finns det en *konstruerad dikotomi* där den manliga blicken blir *själen* som ställs emot kvinnans *kropp*, det går också att se mannens teknik och kamera som *kultur* mot kvinnans *natur*. Texten producerar således formeln *A-B* där kvinnan blir väsensskild från mannen, ett objekt och en kropp.

En dylik mening hade förmodligen varit svår att skriva i löptexten då den hade uppfattats som stötande. I sin position som *retare* däremot blir det lättare för skribenten att svära sig fri, det ligger i *retarens* natur att det inte riktigt är på allvar. *Retare*, precis som skämt, blir en form där innehållet inte räknas.

10.5 Falska generiska referenter

De nästa tio exemplen kommer att handla om hur generiska referenter fungerar. Det finns referenter som beskrivs som generiska men som inte fungerar som det och det är det vi kallar falsk generiskhet. Nedan ser vi däremot ett exempel på falsk generiskhet:

Citat 28: I en full buss är det lätt att känna på medpassagerarens andedräkt om *han* rökte en cigarett vid hållplatsen, åt vitlök till lunch eller drack alkohol dagen innan. (IV 13: 42)

I texten finns det generiska ordet *medpassagerare*, det vill säga alla som kan betecknas som män eller kvinnor, som här blir *han* i tredje persons pronomen. *Han* ska som vi tidigare nämnt fungera som ett generiskt pronomen alltså även om det står *han* så ska det uppfattas som *han* eller *hon*. Bortsett från att vi i 9.9 visade på att generiska pronomen sällan uppfattas som bara ett grammatiskt kön, så finns det ytterligare en problematik med generiska pronomen. I det här exemplet målar skribenten upp en bild för oss där vi sitter på en buss och har en illaluktande medpassagerare. I det här exemplet är det svårt att inte se en man framför sig. Det kan verka banalt i det här exemplet men eftersom de flesta generiska referenter är grammatiskt maskulinum så blir det nästan alltid män som man ser framför sig.

I den här typen av texter blir formeln *A-icke A* vanlig då kvinnan *exkluderas* ur den generiska gemenskapen. Dessutom förstärks stereotypen om mannen som mångfacetterad då mannen iklär sig alla möjliga olika roller som inte omfattar kvinnan.

Citat 29: Hur hittar man en skeppsbruten på havet och får upp *honom* i helikoptern? (IV 14: 9)

Här har vi ordet *skeppsbruten* som är generiskt. Även här är det svårt att inte förväxla det grammatiska könet med det naturliga. Texten fortsätter på samma linje, att det är en man det handlar om:

Citat 30: Är den *nödställde* vid medvetande skickar man ned en vajer med en ögla, som *han* trär under armarna för att sedan hissas upp. Ligger den *nödställde* i havet eller är livlös, hämtas *han* av en ytbärgare, som hissas ned från helikoptern. (Ibid)

Här markeras könet inte bara i tredje persons pronomen *han* utan även i genusböjningen av den *nödställde*. I det här exemplet är det inte längre en generisk referent utan tydligt att det är en man och det går därför inte att tala om en *falsk generisk referent*. Texten fortsätter sedan att genusbestämma de olika generiska subjekten:

Citat 31: Under hela händelseförloppet dirigeras *piloten* av kranföraren, då *han* inte själv kan se vad som händer. (Ibid)

Här är *piloten* en generisk referent, det gäller alltså inte en speciell person. Även tredje persons pronomen *han* är generiskt så vad som står är egentligen: En pilot, vem som helst, dirigeras av en kranförare för att piloten inte kan se vad som händer. Frågan är bara om det är så exemplet läses. Nästa citat är ett annat exempel på hur generiska referenter kan uppfattas som manliga:

Citat 32: Överlever en tjock person svält bättre än en smal? Kan en tjock person tära på sitt kroppsfett, om *han* utsätts för svält eller klarar en smal person sig längre eftersom *han* är van att äta lite? (Ibid: 11)

En *tjock person* är en generisk referent från vilken kvinnorna dock snabbt räknas bort när det handlar om hur *han* utsätts för svält. Som tidigare är det grammatiska pronomenet *han* grammatiskt korrekt använt av skribenten. Det problematiska är att den här typen av texter skapar bilder hos läsaren, vi ser helt enkelt inte en *tjock person* framför oss utan en *tjock man*. Bredvid texten finns också en bild på Helan och Halvan vilket leder läsaren till att se män framför sig.

Liknande exempel finns det många av i vår undersökning. Att det nästan alltid blir *han* i tredje persons pronomen gör att det är ständigt män som får illustrera olika yrken, situationer, uppfinningar med mera. *Falska generiska referenter* förstärker bilden av mannen som norm och formeln *A- icke A*. Generiska subjekt är en del av grammatikens och språkets regelsystem. När det gäller dessa exempel så styrs våra tankar av de bilderna som texterna skapar där det handlar om män och uteslutande män. Som vi tog upp i definitionen av falska generiska referenter så finns det undersökningar som visar att de kan uppfattas som exkluderande och alienera kvinnliga läsare.

Nästa utdrag är det enda exemplet som vi hittade på en generisk referent med feminint pronomen:

Citat 33: Fram tills dess var människans enda uppgift att överleva. Hon jagade, samlade växter, gjorde verktyg och sov i grottor. (IV 12:36)

Människan är en av de få generiska orden med feminint pronomen i tredje person. Här vore det intressant att göra en undersökning för att se ifall det är någon skillnad i hur feminina och maskulina generiska referenter uppfattas. Vi själva har lättare att uppfatta det här exemplet som mer tydligt generiskt än de tidigare exemplen, vilket kan ha att göra med att människan har en mer allmän konnotation än till exempel *medpassageraren*.

Att de generiska subjekten är problematiska och svårhanterliga märks i de här exemplen där skribenterna valt att förtydliga referentens generiska form:

Citat 34: Vi tror att vår partner är boven, men *han eller hon* [...] (AB sön 2/11:8)

Citat 35:Min utgångspunkt är att den enskilde ska få det stöd *han eller hon* behöver [...] (DN 9/11:5)

Citat 36:Ju mer du kan sätta dig in i din partners känslor och förstå orsaken till dem desto lättare blir det att möta *hans eller hennes* behov. (AB sön 22/11:21)

Citat 37:Man har försökt att antingen packa in patienten direkt i torris eller bara att utsätta *honom eller henne* för de iskalla ångorna över torrisen, och forskare på institutet anpassar hela tiden proceduren. (IV 13:27-28)

Här har skribenterna valt att skriva han/hon, vilket visar på problematiken kring den här frågan. Många skribenter upplever uppenbarligen maskulina generiska referenter som exkluderande och väljer att skriva både maskulint och feminint pronomen. På Språkbankens konkordans syns det också att den här formen har blivit vanligare med tiden. Störst frekvens fanns i press 2001 då formen han/hon fick 61 träffar och hon/han 22 träffar (<http://sprakdata.gu.se>). Där förekommer också honom/henne flest gånger med 11 träffar. Dock verkar det ha blivit mindre vanligt på senare tid. I press 2003 gav han/hon bara 38 träffar, mindre än 1996 och hon/han gav 4 träffar (Ibid). Det rör sig dock om ett för litet tal för att uttala sig om någon generell utveckling men det kan vara intressant att hålla ögonen på

11. Diskussion

I detta avsnitt kommer vi först att ha en resultatdiskussion. Därefter kommer vi att diskutera uppsatsens brister och förtjänster.

11.1 Resultatdiskussion

I början av arbetet antog vi att mekanismerna inte skulle samverka på det sätt som de visade sig göra. Det framgick under arbetets gång att mekanismernas samverkan var tätare och mer sammanlänkade än vad vi hade trott. Vilket kan ha att göra med att de flesta mekanismerna utgår från dikotomier på en strukturell nivå. *Mannen som norm/kvinnan som avvikelse, Inkluderande/exkluderande, passiv/aktiv* och även *domäner* har som vi visat i uppsatsen en stark koppling till dikotomier. Vi tycker dock att mekanismerna har varit funktionella och uppdelningen i de olika mekanismerna har gjort att vi har kunnat göra textanalytisk närläsning av exemplena och kunnat fokusera oss på språket och språkbruket.

I vårt undersökningsmaterial fanns det en tydlig skillnad på hur kvinnliga och manliga referenter beskrevs. Kvinnors kön var någonting som behövde påpekas, eftersom det avviker från den manliga normen, mannens kön å andra sidan behövde inte markeras så till vida det inte fanns kvinnor, först då avmaskerades det manliga könet. I materialet fanns åtskilliga exempel på just detta (se citat 1-4). Även utanför vårt undersökningsmaterial har vi lagt märke till denna tendens. I Metro har busschaufförer varit ett vanligt återkommande tema för olika artiklar. Och på precis samma sätt som det manliga könet inte behöver skrivas ut i citat nummer 4 om läkaren, så markeras inte könet då referenten är manlig. Könet skrivs bara ut då busschauffören är en kvinna.¹⁸ Denna typ av kombination mellan *mannen som norm* och *kvinnan som avvikelse* är något vi ser nästan dagligen i tidningstext, och i synnerhet ordet *busschaufför*. Paradoxalt nog fann vi inte ett enda exempel på det ordet i vårt undersökningsmaterial. Men vi tror att denna form av *mannen som norm* är väldigt vanlig.

I definitionerna av mekanismen *mannen som norm* skriver vi att ett kriterium för denna mekanism är att utdraget inte skall vara kontextberoende. Det vill säga, inom vissa könsbetingade domäner är det en specifik norm som gäller, men för att ett citat skall kategoriseras som mekanismen skall den vara kontextberoende, se till exempel citat 11. När det gäller *kvinnan som avvikelse* har vi kunnat se i vårt material att inte heller denna mekanism behöver vara kontextberoende. I citat 1, artikeln om bröstcancer, ser vi att trots den kvinnliga domänen så blir kvinnan en avvikelse, genom att ständigt markeras.

En annan skillnad, som fanns mellan hur könens referenter behandlades, var att vid manliga referenter vidgades extensionen genom olika benämningar, till exempel yrke eller ålder, något som i vårt material, aldrig hände med en kvinnlig referent. Varför det är så kan vi bara spekulera kring. Antagligen så har det att göra med att journalistik är en manlig tradition där det blivit praxis att till exempel *24-åringen* är en man. Läsaren uppfattar direkt referenten som en man och om det skulle vara en kvinna skulle läsaren bli förvirrad. Skribenterna skriver därför ut på en gång ifall det är en kvinna, precis som med busschaufförer och läkare, så att läsaren inte ska behöva tveka kring referentens kön. Intressant blir då också att fråga sig varför det är så viktigt att genast könskategoriisera personer i en text. Oftast brukar det komma fram ändå och är det verkligen nödvändigt att i en kort notis om en busschaufför som krockar, veta om chauffören var kvinna eller man?

De mönster som finns gällande hur mäns och kvinnors kön markeras i text är som sagt en praxis och ett vanemönster. Det skulle mycket väl gå att tänka sig en rubrik där det står *24-åring födde trillingar på BB i natt*. Här handlar det om en praxis som så snart den börjas luckras upp framträder precis så ologisk och fånig som den egentligen är. Den är egentligen överflödigt och skulle kunna gå att ändra på utan att förlora någon viktig klarhet. Som vi har varit inne på i undersökningen så är det bästa sättet att synliggöra dylik praxis helt enkelt att beskriva män så som kvinnor beskrivs och vice versa.

Mekanismen *exkludering* är även den tätt knuten till *mannen som norm* och *kvinnan som avvikelse*. I undersökningen har vi sett två typer av exkludering, dels som effekt av texten och dels i frånvaron av kvinnor. Genom att kvinnor ofta framställs som icke närvarande i texter får det som effekt eller resultat att de blir exkluderade som läsare.

Exkludering som rent språklig mekanism är lätt att känna igen eftersom kvinnan tar formen av att vara A – icke A. Att kvinnor skrivs ut ur texter, och på så vis även deras handlingar, är en mycket elakartad mekanism som skribenter överhuvudtaget borde vara mycket mer vaksamma på. När en text exkluderar ett kön så förminskas och osynliggörs det och dess bedrifter. Att som i citat 8 exkludera kvinnor från *de smarta*, som är män, är mycket oroande och IV borde verkligen fundera över vilken typ av världsbild de förmedlar. Deras darwinistiska biologism, där männen kämpar för mänsklighetens överlevnad och kvinnor är passivt reproduktionsobjekt, hör mer hemma i en äventyrsroman från 1800-talet än i en modern populärvetenskaplig tidskrift.

Vi har tidigare nämnt att mekanismerna kan vara omedvetna och att skribenterna inte behöver vara medveten om vad de egentligen skriver. Det är på så sätt ett snarare ett strukturproblem än ett individuellt. Det är fullt tänkbart att skribenten till citat 8 inte alls ville föra vidare föreställningar om historien utifrån en manlig blick, utan att skribenten endast skrev som han/hon trodde var korrekt och i enlighet med normen. Alltså oreflekterat och omedvetet på samma sätt som doxa. Här är det på sin plats att påpeka att det inte alls behöver vara män som står för den manliga blicken. Citat 13 och 25 är skrivna av Stine Overbye, som vi antar är en kvinna. Även citat 24 är skrivet av en kvinna. Det handlar alltså inte om att det är uteslutande manliga skribenter som för vidare mekanismerna, även kvinnliga skribenter gör samma

¹⁸ Den vanligaste formen är då, en *kvinnlig busschaufför*.

misstag. Problemet ligger alltså i doxa och i talgenren som påverkar kvinnor i lika hög utsträckning som män. Just när det gäller språk och språkhantering är alltså inte kvotering en lösning. Män och kvinnor har lika stort ansvar för hur språket ser ut och vilka värderingar som förs vidare. Möjligt är däremot att kvinnor i mindre utsträckning än män för vidare mekanismerna eftersom de torde ha en större medvetenhet om till exempel hur exkludering uppfattas för en kvinnlig läsare.

Problemet ligger alltså i strukturen och det är ofta oreflekterat språkanvändande som skapar mekanismerna. Ofta är mekanismerna ganska subtila i sin utformning och viftas ibland bort med ”det är ju så man säger” eller ”det är väl inte så farligt”.

Domänmekanismen är ett bra exempel på det. Att det finns domäner som intresserar mest män eller mest kvinnor går inte att undkomma. En damtidning skulle antagligen sälja färre upplagor om de producerade en tidning som bara handlade om bilar och datorer. Samma sak gäller för en herrtidning som enbart handlade om hur man räddar sin relation eller gav trädgårdstips. Tidningarnas främsta syfte är att sälja så mycket som möjligt och de aktar sig därför noga för att bryta domäner. Problemet med domänmekanismen är inte så mycket att det finns domäner utan snarare hur texten värderar domäner och faktiskt också konstruerar och förstärker dem. I citat 21 ser vi hur Aftonbladet valt att konstruera en domän till en händelse där domän inte är intressant. Domän-mekanismen skiljer sig också på ett annat sätt från de andra eftersom de inte är helt oreflekterade då de skrivs. Domäners huvudsyfte är just att verka som identifikationsskapare för läsaren. Domäner är uppenbara både för målgruppen och producenten, däremot är troligtvis hur dessa reproducerar genusföreställningar stundtals oreflekterat.

Konstruerade dikotomier är också en mycket subtil mekanism där genus beskrivs och värderas efter den manliga normen. Olika typer av *konstruerade dikotomier* kopplas genom association ihop med genus. Kvinnan blir därför förknippad med kropp och natur och mannen associeras till kultur och själ. Här är det små, ibland mycket subtila skillnader, i framställningen som gör skillnaden. Ibland kan det vara svårt att upptäcka och vi har i många exempel som inte är med i uppsatsen varit osäkra på om det inte varit hårklyverier vi har ägnat vår tid åt. Vi har också varit oroliga över att vi själva läser in dikotomier och på så sätt själva reproducerar och förstärker dessa föreställningar. Men i slutändan handlar det om ett mönster och en praxis som är tydlig. Det finns inget som säger att en röd färg är ”blodröd”

eller ”slinkig” och en annan på nästan exakt samma färgskala är ”röd”. *Konstruerade dikotomier* gör att skribenten och läsaren associerar genus med egenskaper och roller. Denna mekanism tillskriver systematiskt könen egenskaper och frågan är om vi någonsin kommer att läsa om Jagers nyinköpta slinkigt röda kavaj. I IV blir kvinnan ett reproduktionsobjekt medan mannen står för utvecklingen och skapandet av en kultur.

I *passiv/aktiv*-mekanismen ligger problemet inte i att kvinnor i vissa situationer beskrivs som passiva utan att de beskrivs som passiva även i kontexter där de inte behöver göra det. Det är dock en problematisk mekanism där den journalistiska talgenren och praxisen är svår att tyda. Pojkvänner till kända kvinnor kan ibland beskrivas på samma passiva sätt som kvinnor och det går inte att uttala sig om någon generell regel. *Passiv/aktiv* värderar dock genus och om en text känns problematisk kan det vara en poäng i att se hur aktiva respektive passiva referenterna är. Både i deras grammatiska position som subjekt eller objekt och hur aktiva respektive passiva de beskrivs i verben.

Förminskning är en vanlig mekanism. Diversiva skämt, alltså skämt som upprätthåller rådande maktstruktur, är ofta förminskande och samma sak med uttryck som *bra för en kvinna*. Förminskning är en av de minst subtila mekanismerna och är lättidentifierbar. Att *förminskning* värderar genus brukar också vara lätt att förstå. Överlag är det en okomplicerad mekanism av just de anledningarna, å andra sidan förekommer den fortfarande och kan ibland maskeras som ett utslag av chevalereskt beteende. När Björn Ranelid i debatt på SVT1 försvarar sig mot kritiken att han är sexistisk med att han alltid sett sig som damernas riddare missar han, trots all välmening, hela poängen samtidigt som han paradoxalt nog också illustrerar den. Detta genom att han oreflekterat förminskar kvinnan genom att behandla henne som något som behöver beskyddas och för vidare den manliga normen.

I kapitel 9.8 tog vi upp begreppet *retare* och diskuterade om det verkligen är en mekanism. På det vill vi svara både ja och nej. Det är inte en mekanism på så sätt att den nödvändigtvis värderar genus men genom sin position och funktion så maskerar den andra mekanismer och så att säga urskuldar dem. Man bör därför vara extra uppmärksam på den typen av text och komma ihåg att innehållet visst räknas. Att det är skrivet som ett skämt eller som någonting oseriöst som inte ska tas på allvar betyder inte att den inte värderar genus och påverkar läsaren. Humor, precis som annat språk, är en fråga om makt och maktförhållanden. Att befästa maktförhållanden genom humor är att upprätthålla och befästa genusstrukturer.

Hirdmans stereotyper synliggörs genom mekanismerna. Det är lätt att se hur en förminskning leder till stereotypen $A - a$, det är lika lätt att se hur *kvinnan som avvikelse* blir stereotypen $A - B$. Det finns även fall där kvinnan blir formeln aB .

I undersökningen fann vi i citat 28-32 exempel på när generiska referenter uppfattas som manliga och skrivs ut som manliga eller i alla fall hamnar i en gråzon där det blir osäkert hur texten ska läsas. Att generiska referenter läses som män blir särskilt tydligt när det är texter som målar upp bilder. Det är svårt att se en generisk referent framför sig, hur ser en sådan ut? Därför blir det ofta män som får personifiera de flesta generiska referenter. Historieböcker brukar ofta innehålla generiska referenter som får stå för mänskligheten men ofta uppfattas som män. Särskilt läromedel för barn använder sig ofta av generiska referenter som jägare, bönder och så vidare för att illustrera historiska skeenden. Vi tror att dessa ofta uppfattas som män och på så sätt upprätthåller myten om mannen som historiens drivmotor och norm, en myt som avspeglade sig med mer än önskvärd tydlighet i vårt undersökningsmaterial ur IV.

I samband med nobelprisutdelningen i år blossade återigen debatten upp kring varför det finns så få kvinnliga nobelpristagare. Ebba Witt-Brattström kommenterade då i Debatt på SVT1 att det i Alfreds Nobels testamente faktiskt står *han* som tredje persons pronomen till ordet *person* och att det kan påverka domarna till att tro att det faktiskt handlar om män. Sture Allén förklarade då att *han* är generiskt och omfattar alla, även kvinnor (SVT1 Debatt 9/12). Efter det dog diskussionen ut - där den egentligen borde ha börjat. Allén har förvisso helt rätt i sin kommentar att *han* i det fallet teoretiskt sett är generiskt men om det inte uppfattas som att alla omfattas, ska det då verkligen användas så?

Vi tror att *falska generiska referenter* och vissa andra typer av generiska referenter, påverkar läsaren, inte direkt men att det leder läsaren till att uppfatta referenten som manlig. Vi ser män framför oss när vi läser det och tankarna är inriktade på att det handlar om en man. Kanske påverkar Alfred Nobels generiska *han* juryn på samma sätt som pärlorna och vapnen i stenåldersgravarna påverkar arkeologernas könsbestämning; det är först när det ”grävs djupare” som det riktiga förhållandet avslöjas. Det är lätt att avfärda de generiska referenterna med att det ligger i grammatiken och att alla förstår att det är generiskt. Så är det nog också, efter en stunds fundering. Den spontana läsoplevelsen blir däremot ofta att det handlar om män.

De grammatiska reglerna kring generiska referenter är givetvis ingenting som bara kan ändras på hur som helst men det borde vara större debatt kring ämnet. Att som Allén hävda att det ligger i grammatiken och sedan nöja sig med det är inte tillräckligt. Det är, som vi talat om tidigare, användningen som skapar meningen åt ord och åt språket. Om ett ord eller begrepp skapar förvirring och missförstånd i sin användning så som generiskt *han* uppenbarligen gör, så finns det all anledning att se över reglerna för användningen. Eller som Cameron uttrycker det: "Its not good enough to shrug our shoulders and say that male bias in usage is purely grammatical, and that therefore it does not matter."(Miller & Swift 1995:44). Språket är ju inte statiskt och oföränderligt, inte ens grammatiken, och den pragmatiska användningen bestäms i slutändan av användarna.

I vår genomgång av *tidigare feministiska språkteorier* (se avsnitt 5) gick vi igenom hur tidigare feministiska språkforskare uppfattade språket och språkets påverkan. Att språket påverkar vår uppfattning av världen finns det mycket forskning och många undersökningar som stöder, det fanns faktiskt en artikel i vårt undersökningsmaterial av IV som tog upp hur språket påverkar färguppfattningen i olika kulturer (IV 12:82). Om språket har inflytande över vår färguppfattning så borde det även ha påverkan på hur vi uppfattar genus. Vi tycker oss ha sett tillräckligt många mekanismer som reproducerar genus och upprätthåller mannen som norm i vårt undersökningsmaterial för att kunna påstå att den pragmatiska språkanvändningen i offentlig text inte är jämställd eller inkluderande.

Knäckfrågan är huruvida det är språkanvändningen som ska ändras, och ifall det kan hjälpa jämställdhetsarbetet på andra fronter. Skulle fler kvinnor uppmärksammas och nomineras till Nobelpriset ifall det stod *hon/han* istället för *han*? Eller är det så att språket kommer att förändras i takt med att övriga samhället gör det? Är det så att med ökad generell medvetenhet så kommer även medvetenheten kring språket och språkets påverkan att öka och språket förändras? De engelska "Guidelines" har fått mycket kritik för att de i det pragmatiska användandet fungerar på ett sådant sätt att de bara "översätter" ett ord till ett annat men att samma mekanism fortfarande värderar genus. Kritiker menar att detta är ett bevis på att språket inte går att förändra utan att samhällsnormen ändras, att det är verkligheten som bestämmer språket. I slutändan handlar diskussionen om ett "icke sexistiskt" språkbruk alltså om huruvida språket styr vår perception av verkligheten eller verkligheten styr hur språket är uppbyggt, universalism eller relativism. Har vi en universalistisk uppfattning kring språket så

spelar det inte så stor roll hur mycket ansträngningar som görs för ett "icke sexistiskt" språkbruk, impulsen till förändring måste komma utifrån verkligheten. Å andra sidan kan man hävda att det inte verkar spela någon roll hur många kvinnliga busschaufförer som finns, de är fortfarande kvinnliga busschaufförer medan deras manliga kollegor fortfarande bara är busschaufförer.

Vi tror att det gör skillnad i hur man skriver och har försökt vara konsekventa i uppsatsen även med vårt eget språkbruk. Att ändra på språkbruket ger också effekt utanför texten. När DN skrev "världens bästa hockeyspelare" (DN 8/11:1) och menar en kvinna så undvek de inte bara att värdera genus utan väcker också tankar hos läsaren. Det finns en typ av effekt i den här språkanvändningen som får läsaren att rycka till och tänka efter, inte nog med att det finns kvinnliga hockeyspelare, det finns hockeyspelare som är kvinnor också. På så sätt kan språket påverka och höja medvetenheten kring dessa frågor. Att det blir bakslag, som är fallet med vissa ord och begrepp i "guidelines" böckerna, måste man nog tyvärr räkna med, men vi anser inte att det är ett bevis för att det inte är möjligt att påverka hur språk värderar genus. Vi tror att en ökad medvetenhet kring språket också ger en ökad medvetenhet överlag. Att låta kvinnor bli någonting annat än kvinnor i text skulle vara ett steg till en allmän omvärdering av normativiteten. Att sluta beskriva kvinnor som avvikelser som till exempel "en stark kvinna"¹⁹, "kvinnor kan"²⁰ eller "ladyfest"²¹, kan normen faktiskt förändras, från manlig till äkta generisk.

Vi vill också säga något kort om olika saker vi lade märke till i de olika tidningarna i vår undersökning. Den tidning som utmärkte sig mest var IV. Deras biologiska syn på kvinnor och män kom faktiskt lite som en chock för oss och att det skulle finnas en så övertydlig manlig blick var också förvånande. Vi hittade 31 bilder och illustrationer i IV nummer 12 på endast män och 2 bilder och ingen illustration på endast kvinnor²². Den ena bilden föreställde en död kvinna och den andra var en bild på tre kvinnor iförda sjuksköterskedräkter, som var lite väl urringade för att uppfattas som riktiga sjuksköterskedräkter.

¹⁹ Jämför begreppet en stark kvinna med en stark man. En stark kvinna är en kvinna som faktiskt lyckats skapa sig en karriär trots att hon är kvinna, och inte sällan barn som hon lyckas kombinera med arbetet. En stark man är en man med fysisk styrka. Begreppet stark kvinna antyder att personen trots sitt kön lyckas i arbetslivet och i sitt vanliga liv.

²⁰ "Kvinnor kan" blir en avvikelse då det måste betonas att kvinnor faktiskt *också* kan.

²¹ Se 9.2.

I AB fann vi att mycket i tidningen var problematiskt men kanske inte alltid på en språklig nivå. Hela söndagsbilagan är uppbyggd kring domäner och domänfrågor. För oss har det inte varit intressant att se på dessa uppenbara strukturella problem men vi har inte undgått att lägga märke till en del saker som förvånar. Mest talande för AB är nog den klivna ingången till vissa ämnen. När en före detta nakenmodell poserar för Hennes och Mauritz anser Aftonbladet att det är upprörande att HM använder henne som modell. Samtidigt är det så spännande att visa bilder på lättklädda kvinnor att AB väljer att publicera bilderna på henne från underkläderreklamkampanjen. AB måste visa samma bilder som de anser gör henne olämplig som modell (AB 1/11:10). Här finns ett dubbelt förtryck, både moraliskt fördömande och en objektifiering som är mycket obehaglig och tyvärr vanlig för kvällspressen.

När det gäller Metro och DN fann vi någonting överraskande. Den delen av tidningen som har flest kvinnor representerade i sina texter och var bäst på att undvika mekanismerna vi tagit upp är sportdelarna. DN sport skriver till exempel om "världens bästa hockeyspelare" utan att markera kön, de nämnde varken dam- ishockey eller kvinnlig ishockeyspelare (DN 8/11:1). Det finns också en notis om en fotbollsmatch i allsvenskan som beskrivs på samma sätt som tidningen beskriver herrallsvenskan, det vill säga utan att markera kön. I inget av dessa exempel råder det någon osäkerhet kring vilket kön det handlar om. På så sätt undgår sporten att värdera genus och skapar en ny stereotyp, som Hirdman aldrig nämner, med likvärdig maktstruktur A-A, där stereotyperna blir överflödiga. Nu är inte sportdelen någon utopi och de här exemplen är långt ifrån normen, inte ens i sporten men den var markant bättre än de övriga tidningsdelarna.

Hur kommer det sig då att sporten är bättre än A - B och C- delen i DN och de övriga delarna i Metro? Vår teori är att sporten ständigt har varit utsatta för kritik gällande genusfrågor. Sporten är lätt att kritisera då det allmänt anses som den minst viktiga delen av tidningen. Sportjournalisterna har tydligen tagit åt sig av kritiken och upptäckt att språket går att ändra på. Att skriva på ett sätt som inte reproducerar genus betyder inte att det blir svårare att skriva eller tråkigare att läsa. Något som PKmotståndarna ofta hävdar och gör sig roliga över. Snarare tvärtom, att skriva "världens bästa hockeyspelare" och syfta på en kvinna blir ett effektivt brott mot den manliga normen, väcker uppmärksamhet och blir intressant att läsa.

²² De bilderna där både kvinnor och män var representerade är inte medtagna i uppräknningen, ej heller de bilder där vi var osäkra på könet.

Vi hoppas bara att de övriga journalisterna tar intryck och lär sig av sportjournalisterna. Aftonbladets sportbilaga ansåg vi däremot inte höll riktigt samma nivå. Vi fann ingen av dessa nio mekanismer, men vad man kan säga var att stilnivån klart utgick ifrån en manlig heteronormativ blick

Vi vill också passa på att påpeka tidningarnas ansvar. Alla tidningar har stor upplaga och således också stor påverkan både på språkbruk och på hur genus uppfattas. Med påverkan kommer också ansvar, tidningarna har möjligheten att göra skillnad. Att undvika mekanismerna behöver inte vara svårt eller omständligt. Det behöver inte heller skapa krångliga, tråkiga och längre texter, snarare tvärtom. Den ständiga genusmarkeringen är egentligen krångligare och mer långsökt. Det vi menar med ansvar handlar mer om medvetenhet kring vilken påverkan språket har och att det går att undvika att säga saker och föra vidare föreställningar, som skribenten oftast själv inte önskar.

11.2 Brister och förtjänster i arbetet

I detta avsnitt vill vi göra en utvärdering av vårt arbete. Att både använda sig av tidigare forskning och undersökningsmaterialet i en dialog har varit fruktsamt vid definitionerna av mekanismerna, eftersom metoderna har lappat över varandras brister. De begrepp som inte hörde hemma inom vårt ämne har vi försökt anpassa till språkliga företeelser för att kunna använda som analysstöd i vår undersökning. Att vara två i detta arbete har varit en förutsättning, utan debatterna och de ständiga diskussionerna hade det inte varit möjligt att blottlägga mekanismerna.

Vårt undersökningsmaterial är kvantitativt ganska omfattande. Det behövdes ett stort undersökningsmaterial för att kunna göra jämförelser och för att kunna påvisa att vissa saker förekom vid flera tillfällen. Nackdelen däremot har kanske varit att vi kan ha missat mycket i materialet. En annan nackdel har varit vår breda syftesformulering, vi har ibland kunnat känna att vi inte kunnat gå in så djupt på varje mekanism som egentligen vore önskvärt. Stundtals har djupet på uppsatsen fått lida av bredden. Detta har medfört att vissa mekanismer har fått en lite ytligare behandling än önskvärt. Mer undersökningar behövs på det här området som ännu är ganska outforskat på svenska. Det finns mycket kvar att säga om varje mekanism, deras funktioner och definitioner, och det är mycket troligt att det finns fler än de vi beskrivit.

Vi kan även säga att vi i vår undersökning anat att det även finns andra mekanismer som vi inte kunnat redogöra för på grund av tidsbrist.

12. Sammanfattning

Vårt syfte med uppsatsen var att undersöka på vilket sätt offentlig svensk text värderar och reproducerar föreställningar om kön och genus. Som analysstöd använde vi oss av Yvonne Hirdmans stereotyper om kön. Dessa stereotyper är tre olika sätt, med tre olika funktioner, att beskriva kön och reproducera genus. Med hjälp av tidigare språkforskning beskriver vi förhållandet mellan språk och verklighet och språkets funktioner som regelsystem, identitetsskapare, användning, doxa och som maktmedel. Vi har även gått igenom tidigare feministisk språkforskning.

Vi har valt att undersöka offentlig text i form av fyra helnummer av Dagens nyheter och Aftonbladet. Vi har även undersökt fyra Metro och tre Illustrerad Vetenskap. För att ta reda på hur kön beskrivs i materialet har vi i en dialog med tidigare forskning och undersökningsmaterialet utformat och definierat nio olika mekanismer. Dessa är olika sätt att beskriva och reproducera genusföreställningar i text. De mönster vi fann och analyserade var *mannen som norm*, *kvinnan som avvikelse*, *exkludering*, *passiv/aktiv*, *förminskning*, *konstruerade dikotomier*, *domäner*, *retare* och *falska generiska referenter*. Mekanismerna visade sig kunna stå självständiga men fungera i kombinationer med varandra. Vi fann att mekanismerna förde vidare varianter av Hirdmans tre stereotyper och att de på så sätt värderar och reproducerar genus.

Mekanismen *mannen som norm*, *exkludering* och *kvinnan som avvikelse* visade sig vara olika sidor av samma mynt. Den manliga normen är den ständiga utgångspunkten och hans kön behöver inte markeras förrän det ställs mot avvikelsen kvinnan. Många texter utgick från den manliga blicken och fick som effekt en exkluderad och i vissa fall även en sexualiserad kvinna. Vi fann även att *konstruerade dikotomier* återskapar genus genom att skapa en polarisering mellan könen, där kvinnan ständigt får stå som den svagare parten. Dikotomin man/kvinna kopplas ofta till andra dikotomier och är tätt knuten till *domän* då domäner ofta utgår från olika *konstruerade dikotomier*. Domäner fungerar som en identitetsskapare i texter, men de används också beskrivande. *Generiska referenter* kan i tredje persons pronomen leda läsare till att uppfatta referenten som manlig då det grammatiska könet misstolkas som

naturligt; detta är särskilt märkbart i beskrivande texter med ett rikt bildspråk. Det märks också i hur tidningarna valt att illustrera texten, då med bilder på män. *Retare* är inte en mekanism på samma sätt som de andra men dess position maskerar innehållet och på så sätt kan genus reproduceras samtidigt som skribenten håller ryggen fri.

Vi har funnit att det finns mönster, så kallade mekanismer, som värderar genus och att viss pragmatisk användning det svenska språket är problematisk. Det finns dock mycket forskning kvar på området och uppsatsen har ingen ambition att vara komplett. Som vi tidigare sagt var syftet främst att göra en ”grovstädning” och sortering av olika mekanismer.

Referenslista

- Andermahr, Sonya (1997): *A glossary of feminist theory*. Arnold, London
- Bachtin, Michail (1952-53): *Frågan om talgenrer*. Eva Haettner mfl (1997): *Genre teori*. Studentlitteratur, Lund.
- Cameron, Deborah (1992): *The feminist linguistic theory*. Macmillian, London.
- Cameron, Deborah (1998): *The feminist critique of language – a reader*. Routledge, London
- Cassirer (1953): *Language and myth*. Dover, New York
- Erson, Eva (1992): *Det är månen att nå... En studie i några datorintresserade pojkars språk och förstållningsvärld*. Institutionen för nordiska språk, Umeå.
- Faludi, Susan: *Backlash* (1991) – *Kriget mot kvinnorna*. Nordstedts, Stockholm
- Gemzöe, Lena (2002): *Feminism*. Bilda, Smedjebacken
- Hirdman, Yvonne (2001): *Genus- om det stablas föränderliga former*. Liber, Lund
- Melin, Lars (2003): *Att manipulera med språket*. Nordstedts Ordbok, Stockholm
- Miller, Casey & Swift, Kate (1995): *The handbook of non-sexist Writing*. Tredje upplagan, Womens press LTD, London.
- Romaine, Suzanne (1994): *Language in society. An introduction to Sociolinguistics*. Oxford university press, Great Brittain.
- Rosengren, Mats (1998): *Psychagogia konsten att leda själar*. Brutus Österlings bokförlag, Stockholm
- Saussure, Ferdinande De (1983): *Course in general linguistics*. Duckworth, London
- Spender, Dale, (1980): *Man made language*. Routledge, Kegan and Paul, London
- Tannen, Deborah (1991): *You just dont understand - Women and men in conversations*. Virago, London

Artiklar

- Bååth, Emelie (2003/1) *Tjej och smakpolis*, Stalker emeliebaath@hotmail.com
- Hornscheidt, Antje, (1998): *On the limits of language planning: a comparison of Swedish and German language change*. I: Sprog, køn og kommunikation. Rapport fra 3. Nordiske Konference om Sprog og køn. København 11.-13. Oktober 1997. S. 95-112.

Milles, Karin (2001) *Könsneutralitet eller könsblindhet? En studie av två broschyrer från Socialstyrelsen*. Svenskans beskrivning 25. Förhandlingar vid tjugofemte sammankoms för svenskans beskrivning. Åbo den 11-12 maj, 2001.

Ohlsson, Maria, (1999): *Skämt, makt och myter - humor i genusperspektiv*. I: Kvinnovetenskaplig tidskrift, nr 2 1999. S. 31-42.

Tvprogram

Debatt, "Höstens stora kulturbråk – Nu talar Björn Ranelid ut" (28/10-03) ,SVT1

Jorden är platt, "Sex, stenålder och könsbestämning" (14/09-2003). Utbildningsradion

Uppsatser

Löfgren/Nilsson, Monica & Wiik, Jenny (2003) *Kvinnor och män i nyheterna. En kvantitativ undersökning av SVT:s nyhetssändningar 02/03*. JMG, Göteborgs universitet

Källista

Aftonbladet 25/10-03
Aftonbladet 26/10-03
Aftonbladet Söndag 26/10-03
Aftonbladet 1/11-03
Aftonbladet 2/11-03
Aftonbladet Söndag 2/11-03

Dagens Nyheter 8/11-03
Dagens Nyheter 9/11-03
Dagens Nyheter 22/11-03
Dagens Nyheter 23/11-03

Illustrerad vetenskap nr 12/03 (19/8-8/9)
Illustrerad vetenskap nr 13/03 (9/9-29/9)
Illustrerad vetenskap nr 14/03 (30/9-20/10)

Metro 21/11
Metro 26/11
Metro 27/11
Metro 28/11

Webbsidor

<http://sprakdata.gu.se>).